

Kritika suvremenih demokratskih sustava

Kontošić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:606287>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

IVANA KONTOŠIĆ

KRITIKA SUVREMENIH DEMOKRATSKIH SUSTAVA

DIPLOMSKI RAD

Mentor: Doc.dr.sc. Nenad Fanuko

RIJEKA, prosinac, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

ODSJEK ZA KULTURALNE STUDIJE

Mentor: Doc. dr.sc. Nenad Fanuko

Studentica: Ivana Kontošić

Kritika suvremenih demokratskih sustava

DIPLOMSKI RAD

RIJEKA, prosinac, 2017.

Kritika suvremenih demokratskih sustava

Sažetak

Demokracija se obično shvaća kao organizirani oblik vlasti koji karakterizira vladavina naroda. Velik broj građana vjeruje u demokraciju kao najpoželjniji oblik vlasti. S druge pak strane, sve je više prisutno nezadovoljstvo građana, razočarenje u demokratske institucije i sve manje povjerenje u izabranu vlast. Kroz ovaj rad nastojala se dati šira slika ovog problema te ukazati na teoretske probleme demokracije, ali i one u stvarnim demokratskim sustavima. Teoretski temelji rada osnivaju se na radovima teoretičara kao što su Robert Dahl, David Held i Joseph Schumpeter. Nedostaci demokracije, ali i njen potencijalni novi smjer prikazan je kroz primjere Turske i Katalonije. Jednakim demokratskim mehanizmom, a s potpuno različitim interesima i Turska i Katalonija udaljile su se od zamišljenog demokratskog ideala te su na taj način poslužile kao koristan primjer za potkrjepljivanje iznesenih tvrdnji u cijelom radu. Ovi primjeri ukazuju i na krizu demokracije, ali i na njen novi smjer u suvremenim političkim sustavima. Demokracija možda u svojoj suštini i nije toliko loša već je problematična njena primjena u stvarnim uvjetima koji stalno zahtijevaju prilagodbu postojećem stanju, rješavanje novih prepreka i problema.

ključne riječi: demokracija, problemi, kritika, izborni sustavi, političke stranke, građanska prava, Turska, Katalonija

A Critique of Contemporary Democratic Systems

Abstract

Democracy as a broad term is usually understood as an organised form of governance characterised by the rule of people. The majority of the citizens believes in democracy to be the best possible and the most desirable form of governance. On the other hand, discontent and disappointment in the democratic institutions as well as distrust in the elected officials has been more and more prominent. The bigger picture of this problem is described throughout this thesis. The main goal was to highlight the problems with the theoretical idea of democracy but also the problems within actual democratic systems in the modern era. Theoretical foundations of this thesis are based on the works of authors like Robert Dahl, David Held and Joseph Schumpeter. Using the examples of recent political events in Turkey and Catalonia, the shortcomings of democracy but also its new potential development are shown. With completely different goals but with the same use of democratic means, they both moved away from the idea of democracy. This examples show that there is a democracy crisis but also a new course in contemporary democratic systems. Democracy in its essence may not be that bad, but what is problematic is its application in existing, contemporary states wich demand constant adjustment to new conditions, overcoming obstacles and resolving new problems.

key words: democracy, problems, criticism, electoral systems, political parties, civil rights, Turkey, Catalonia

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. Demokracija	9
2.1. Pojam i značenje demokracije	9
2.2. Povijest demokracije	12
2.2.1. Klasični modeli.....	13
2.2.2. Suvremeni modeli.....	18
2.3. Vrste izbornih sustava	23
2.3.1. Većinski izborni sustav.....	24
2.3.2. Srazmjerni izborni sustav	25
2.3.3. Mješoviti izborni sustavi	27
2.3.4. Referendum	28
2.4. Tipovi demokracije.....	32
2.4.1. Direktna demokracija	32
2.4.2. Predstavnička demokracija.....	34
2.5. Političke stranke	37
2.6. Mjerenje demokracije.....	39
3. Problemi i kritika demokratskih sustava	43
3.1. Teorijski nedostaci koncepta demokracije	43
3.1.1. Legitimnost demokratske vlasti.....	43
3.1.2. Postojanje općeg dobra.....	45
3.1.3. Ideja jednakosti i slobode	46
3.2. Praktični nedostaci demokratskih sustava	48

3.2. 1. Problemi demokratskog procesa.....	48
3.2.2. Političke elite i korupcija.....	51
3.2.3. Populizam i manipulacija javnog mnijenja	53
4. Analiza (ne)uspješnosti demokratskih sustava na primjeru Katalonije i Turske.....	55
4.1. Katalonija	55
4.2. Turska.....	61
5. ZAKLJUČAK	70
Literatura	72

1. UVOD

Ljudska zajednica, odnosno društvo nikad nije predstavljalo potpuno homogenu cjelinu pa su se tako i njihove potrebe, želje i ideje razlikovale od pojedinca do pojedinca. Problemi vezani uz organizaciju političke vlasti oduvijek su bili prisutni u društvu. Vrijednosti kojima je cijelo čovječanstvo oduvijek težilo kao što su jednakost, sloboda, sigurnost i ljudska prava ujedinjeni su u konceptu demokracije. Demokracija se obično shvaća kao organizirani oblik vlasti koji karakterizira vladavina naroda. Narod (građani) donose odluke preko kojih izravno ili putem predstavnika sudjeluju u političkom životu. Demokracija kao takva nije nova pojava, ali je relativno kratko glavni oblik političke organizacije u svijetu. Razdoblje u posljednjih 30 godina obilježeno je političkim, ali i društvenim promjenama usmjerenim prema uspostavi demokratskog sustava u državama koje su izašle iz autokratske vladavine. Danas se u svijetu mnoga društva, međusobno vrlo različita, nazivaju demokratskima. Zanimljiva je činjenica da se korištenjem riječi demokracija i demokratski može legitimirati svaki postupak, demokracija se izjednačuje s dobrim, a pod krinkom demokracije prolazi sve. Velik broj građana vjeruje u demokraciju kao poželjni oblik vlasti. S druge pak strane, sve je više prisutno nezadovoljstvo građana, razočarenje u demokratske institucije i sve manje povjerenje u izabranu vlast. Nastaje svojevrsni paradoks kojeg je možda moguće objasniti shvaćanjem demokracije kao teorijskog ideala i viđenje demokracije kao manjkavog i neučinkovitog oblika političkog sustava u praksi, a važno je pri tom objasniti na koji način su demokratski ideali povezani s demokratskom stvarnošću. Interes za boljim, potpunijim shvaćanjem političkih i društvenih odnosa oduvijek je bio prisutan, a demokracija je tema koja nije vezana isključivo za znanstveni odnosno politički diskurs. Budući da nije ni moguće ni jednostavno obuhvatiti i shvatiti sve aspekte čovjekova života i suvremenog društva koji utječu na razvoj demokracije kroz ovaj će se rad nastojati dati šira slika koja ovaj problem promatra prije svega teorijski, a zatim i u praksi. Razrada problema i kritike demokracije uključivala je proučavanje literature iz različitih znanstvenih perspektiva i disciplina koje se bave tom tematikom. Teorijska osnova rada temelji se na radovima teoretičara kao što su David Held, Robert Dahl, Norberto Bobbio te Joseph Schumpeter uz mnoge druge. Korišteni su različiti dostupni izvori informacija kao što su internet, znanstveni časopisi i članci, ali i medijski izvještaji i statistika te primjeri iz stvarnog života kojima se nastojalo potkrijepiti iznesene tvrdnje. Cilj je samog rada opisati i analizirati

različita pitanja i probleme demokratskih sustava, ali i ponuditi bolju alternativu ukoliko kao takva postoji. Slavni Churchillov citat o demokraciji kaže: „*Demokracija je najgori oblik vladavine, osim svih drugih koji su dosad iskušavani.*“ Da li je uistinu demokracija samo „manje zlo“ nastojat će se objasniti kroz različite cjeline ovog rada što je ujedno bila i glavna motivacija za izbor ove teme kao predmeta proučavanja. Rad je podijeljen u nekoliko cjelina. Prvi dio rada postavlja teorijske temelje daljnjoj analizi i kritici pa će tako u prvim poglavljima biti riječ o pojmu, značenju i uvjetima demokracije, što je ona i kako djeluje. Kako bi se omogućilo njeno bolje shvaćanje dan je kratak pregled povijesti demokracije te su opisani njeni različiti modeli s fokusom na suvremene varijante. Objašnjeni su i tipovi demokracije odnosno postojanje različitih demokratskih sustava u svijetu te njihovo funkcioniranje, prednosti i nedostaci. Danas se gotovo svaka zemlja u svijetu deklarira kao demokratska no to nije uvijek slučaj, kroz poglavlje o mjeranju demokracije nastojat će se dati odgovor o uvjetima neophodnima za razvoj i održavanje demokracije te što to neku zemlju čini demokratskom. Glavni dio rada bavit će se problemima i kritikom suvremenih demokratskih sustava koji su u svrhu boljeg razumijevanja podijeljeni u dvije skupine ovisno o tome gledamo li na demokraciju kao teorijsko stajalište ili stvarni režim. Iluzija izbora, pitanje većine glasova, ne glasanje, te različiti drugi problemi kako u samom demokratskom procesu tako i do granica i mogućnosti same demokracije bit će objašnjeni u ovom dijelu. Nedostaci demokracije, ali i potencijalni novi smjer prikazan je kroz primjere Turske i Katalonije. Ove su zemlje uzete kao primjer zbog njihove relevantnosti u recentnoj povijesti političke organizacije. U oba je primjera prisutan referendum koji je u potpunosti izmijenio dotadašnje političko stanje. Jednakim demokratskim mehanizmom, a s potpuno različitim interesima i Turska i Katalonija udaljile su se od zamišljenog demokratskog ideala te su na taj način poslužile kao koristan primjer za potkrjepljivanje iznesenih tvrdnji u cijelom radu. U završnom će se dijelu rada nastojati odgovoriti postoji li bolja alternativa te propitati moguće buduće izazove demokracije te ponuditi zaključna razmatranja o smjeru demokracije u budućnosti.

2. Demokracija

2.1. Pojam i značenje demokracije

O demokraciji se raspravlja već više od dvije tisuće godina. U tom je razdoblju nastao popriličan broj različitih ideja o demokraciji što je jedan od razloga općeg neslaganja oko njene definicije. Pojam demokracije mijenjao je tijekom povijesti značenje. Definiranje demokracije nije lagan zadatak upravo zato što ona znači različite stvari različitim ljudima u različitim povijesnim razdobljima. Demokracija potječe od grčke riječi *demokratia* odnosno *demos* (narod) i *kratos* (vladavina).¹ Opći konsenzus demokraciju definira kao: „*oblik vladavine u kojem vlada narod.*“²

Već se u toj općoj definiciji demokracije javljaju problemi, kako ističe Held, potrebno je odgovoriti na pitanja o pojmu *narod*: *“koga treba smatrati narodom? Kakva je vrsta sudjelovanja predviđena za njega? Za koje se uvjete pretpostavlja da će dovesti do tog sudjelovanja? Mogu li cijena i korist tog sudjelovanja biti jednake?”*³

Sporan je i termin *vladavina*: *„Koliko usko ili široko treba postaviti domašaj vlasti Koje je odgovarajuće polje demokratske aktivnosti? Ako vladavina pokriva političko što se pod time podrazumijeva? Pokriva li to a) zakon i poredak, b) odnose među državama c) ekonomiju d) domaću ili privatnu sferu?”*⁴

Sama definicija *vladavina naroda* povlači još cijeli niz pitanja: *Povlači li vladavina za sobom i obvezu poslušnosti? Treba li se zakonima „naroda“ pokoravati, koje je mjesto obvezanosti, a koje neslaganja? Kakvi su mehanizmi stvoreni za one koji javno i aktivno ne sudjeluju? Da li uopće i u kojim okolnostima demokracije smiju pribjeći prinudi protiv nekih iz svog naroda ili protiv onih izvan sfere zakonite vlasti?”*⁵

Različiti pristupi u shvaćanju koncepta demokracije iznjedrili su mnoštvo teorija.

Teoretičar demokracije i ekonomist Joseph Schumpeter demokraciju definira kao „*način donošenja političke odluke koji doprinosi općem dobru na način da ljudi sami odlučuju*

¹ Held, D., (1990.), str. 17

² Mratović, V., (1971.), str. 35

³ Held, D., (1990.), str. 18

⁴ Isto.

⁵ Lively, J. (1975.), str. 30 u Held, D., (1990.), str. 19

o političkim pitanjima tako da biraju pojedinca/e koji će izvršavati njihovu volju.“⁶ Kako opisuje, ovo je klasična teorija demokracije koja je nastala u 18. stoljeću te je većim dijelom prisutna i danas. Pretpostavlja postojanje općeg dobra kojemu bi svi trebali težiti. Prema takvom shvaćanju kada odlučujemo o nekom problemu trebamo odlučiti za opće dobro, a ne za vlastito. Schumpeter ovakvu teoriju demokracije ne podržava. Probleme i mane koje on vidi u ovakvoj teoriji demokracije opisat će se daljnjim poglavljima ovog rada.

Mnogi drugi teoretičari iznose argumente kako izbori nisu dovoljni uvjet za osiguravanje demokracije te je nužno postojanje određenih institucionalnih jamstava, tvrde kako je zbog toga definiciju demokracije potrebno proširiti. Diamond⁷ kaže kao bi neka zemlja bila demokratska mora zadovoljiti širok spektar karakteristika uz slobodne i poštene izbore kao što su univerzalno pravo glasa, poštivanje važnosti demokratskih institucija, prava građana na informacije, okupljanja i slobodu govora...

Prema tome preciznije određenje demokracije uključuje nekoliko osnovnih značajki kao što su:

- „1. vlast naroda od strane samog naroda,*
- 2. poštivanje prava,* odnosi se na prava i jednakost čovjeka pred zakonom, ali i jednake šanse u životu,
- 3. ustavna ograničenja,* koja ograničavaju obnašanje vlasti i osiguravaju prvenstvo zakonodavne vlasti izabrane općim, tajnim i izravnim pravom glasa svih građana
- 4. ključna uloga političkih stranaka*
- 5. pravilo poštivanja volje većine.*“⁸

Uključujući sve ove značajke moguće je dati definiciju demokracije kakvom je vidi Mratović: *„Društvo se najčešće zove demokratskim kada njegovi članovi mogu slobodno osnivati udruženja, raspravljati o čemu žele, kritizirati svoju vladu, propagirati svoja mišljenja, obožavati Boga kojeg smatraju da treba obožavati.*“⁹

Ovakvi kriteriji odnosno karakteristike omogućuju istraživanje demokratskih političkih sustava i njihovih institucija. Postoje različiti pokazatelji uspješnosti i mjerenja demokracije o kojima će kasnije biti riječ. Izuzetno je važno pri definiranju demokracije obratiti pažnju na to

⁶ Schumpeter, J., (2003.), str. 250

⁷ Diamond, L., (2008.), u Saxer, M., (2009.), str. 81

⁸ Šimac, N., (2001.), str. 17

⁹ Mratović, V., (1971.), str. 37

da se taj termin može odnositi na ideal demokracije to jest određeni koncept i na stvarnost, odnosno postojeći sustav vlasti pa tako John Dewey radi distinkciju između demokracije kao društvene ideje i demokracije kao sistema vladavine i daje ovakvu definiciju: „*Demokracija je više nego oblik vladavine i ona je prije svega način udruženog življenja, zajednički komuniciranog iskustva.*“¹⁰

Jedna od utjecajnijih definicija demokracije je ona Roberta Dahla koji koristi termin poliarhije¹¹ „vladavine mnogih“ koja sadrži nekoliko komponenti/uvjeta:

„*Gotovo sve odrasle osobe imaju pravo glasa, gotovo sve odrasle osobe imaju pravo biti birane; imaju pravo natjecati se za glasove, izbori trebaju biti slobodni i poštjeni, svi građani imaju pravo okupljati se u organizacije i stranke, imaju pravo na izjašnjavanje o političkim pitanjima te su im omogućeni različiti izvori informacija.*“¹²

Problem s ovakvom definicijom je što ona ne daje ideju demokracije kakva je, nego kakva bi trebala biti. Prema Dahlu, demokratski se ideal temelji na dva načela: politička participacija i političko osporavanje/rasprava.¹³ Političko sudjelovanje zahtjeva da svi ljudi koji mogu glasati glasuju. Izbori moraju biti slobodni, poštjeni i konkurentni. Jednom kada je glasovanje završeno, pobjednik proglašen, moć se na miran način treba prenijeti na drugu osobu/stranku. Ovi kriteriji moraju biti jednaki na lokalnoj, državnoj i nacionalnoj razini. S druge strane, osporavanje odnosno rasprava se odnosi na sposobnost ljudi da izraze neslaganje i nezadovoljstvo putem slobode govora i medija.¹⁴ Ljudi bi trebali imati mogućnost rasprave i slobode u izražavanju svojih političkih stajališta bez straha od progona države.

David Beetham jedan je od teoretičara koji u ovakvom definiranju demokracije koje uključuje prava i institucije vidi problem. Smatra kako je temeljna ideja demokracije vladavina naroda, odnosno kontrola naroda nad donošenjem kolektivnih odluka.¹⁵

Već se iz ovih se redaka da zaključiti kako je prvi veliki problem demokracije sam njen pojam: „*kad je termin tako univerzalno prihvaćen, kao što je to slučaj s demokracijom u današnje doba, ja počinjem sumnjati da li on uopće nešto znači, označavajući mnoge stvari.*“¹⁶

¹⁰ Dewy, J., (1931.), str. 101, u Mratović, V. (1971), str. 38

¹¹ Dahl, R., (2000.), str. 94

¹² Isto, str. 17

¹³ Isto, str. 22

¹⁴ Isto, str. 23

¹⁵ Beetham, D. (1981.), u Held, D., (1990.), str. 150

¹⁶ Eliot, T., S., (1962.), str. 8-9, u Mratović, V. (1971.), str. 36

Pojmu demokracije se nastoji dati neki određeniji smisao i izraziti relevantne razlike, ali zbog toga dolazi do prevelikog broja definicija i termina, koji se razlikuju od literature, teorije i discipline koje s njom bave. Često su i neprecizni te sastavljeni tako da odgovaraju određenoj premisi.

2.2. Povijest demokracije

Demokracija ima dugu povijest o kojoj se mnogo sporilo. Unatoč dugoj povijesti, demokracija je češće bila predmet proučavanja i teoretiziranja nego što je postojala u praksi, a onda kada je i stvarno „postojala“ većina punoljetnih osoba nije imala pravo sudjelovanja u političkom životu. U staroj Grčkoj, to su bili robovi, koji su smatrani komoditetom, a ne osobom, a u kasnijoj povijesti, u cijelom 19. stoljeću pola stanovništva, žene, nisu imale pravo glasa,¹⁷ no o tome će se reći nešto više u narednom poglavlju. Različite rasprave i teorije o demokraciji već su dugo prisutne u povijesti, ali široko prihvaćanje demokracije kao prikladnog oblika organizacije političkog života nije staro ni 100 godina, njena je povijest još uvijek aktivna, a pitanja i problemi vezani uz nju složeni. Ne postoji pouzdani odgovor na pitanje kako se demokracija širila te koji je njen prvi izvor.

Robert Dahl pretpostavlja da je ona nastala neovisno na različitim mjestima i u različito doba: „Vjerujem da su odgovarajući uvjeti za demokraciju postojali u različitim dobima i na različitim mjestima. Baš kao što su raspolaganje obradivom zemljom i dovoljna količina kiše općenito pogodovali razvitku poljoprivrede, tako su i određeni uvjet pogodovali razvitku demokracije.“¹⁸

Razvoj demokracije u njenom povijesnom i teorijskom smislu u daljnjem je tekstu prikazan uz pomoć pojmova modela demokracije teoretičara Davida Helda. Pojam modela demokracije Held objašnjava kao termin koji: „se odnosi na teorijsku konstrukciju smišljenu da otkrije i objasni glavne elemente nekog demokratskog oblika te strukturu odnosa na kojoj je utemeljen. Neki aspekt života ili skup institucija možemo ispravno razumjeti samo u njegovom

¹⁷ Maldini, P., (2008.), str. 12-14

¹⁸ Dahl, R., (2000.), str. 15

odnosu prema drugim društvenim pojavama. Modeli su složene mreže koncepata i generalizacija o aspektima stvari - političkih, ekonomskih i socijalnih.“¹⁹

Obuhvaćeni su klasični modeli u koje Held svrstava atensku, protektivnu, razvojnu i neposrednu demokraciju iako postoji još nekoliko različitih ideja no one su uglavnom neka vrsta modifikacije ili kombinacije tih modela. Naglasak je stavljen na postojeće odnosno suvremene modele demokracije koje Held dijeli na tehnokratski model, odnosno kompetitivnu elitističku demokraciju zbog većeg broja elita koje se bore za vlast, korporativistički model demokracije, zatim pravna demokracija u kojoj se garancija slobode ostvaruje putem zakona te na posljetku participativna demokracija koja slobodu osigurava širokom participacijom građana. Za sve je modele objašnjena osnovna ideja na kojoj se temelji, njene najvažnije karakteristike te uvjete potrebne za njenu održivost.

Kroz sustavan prikaz ideja i razvoja demokracije u povijesnom i teorijskom smislu opisani su modeli koji su važni za klasičnu, ali ponajprije za suvremenu političku raspravu.

2.2.1. Klasični modeli

Pojava ranih demokracija nije rezultat nekog jedinstvenog skupa događaja. Njena je pojava obilježena procesom neprestanih promjena kroz mnoge naraštaje. Političke promjene zbivale su se u geografski i socijalno omeđenim zajednicama od nekoliko tisuća ljudi koji su živjeli prilično blisko unutar jednog gradskog središta ili u njegovu seoskom okružju. Komunikacija je bila relativno laka, vijesti su se širile brzo.²⁰

Prvi sustavi organizirane vlasti nastali su oko 500. godine pr. Kr. u klasičnoj Grčkoj i Rimu.²¹ Grčka je bila sastavljena od nekoliko stotina nezavisnih gradova. U 5.stoljeću prije nove ere Atena se pojavljuje kao najmoćniji grad-država (polis) u Grčkoj. Atenska vlast bila je dosta složena. U njezinu središtu bila je skupština²² u kojoj su imali pravo sudjelovati svi građani i koja je birala neke najvažnije službenike. Uz skupštinu, glavna metoda odabiranja građana za ostale javne dužnosti bio je ždrijeb²³ pri čemu su svi građani imali šanse da budu

¹⁹ Held, D., (1990.), str. 22

²⁰ Isto., str. 29

²¹ Dahl, R., (2000.), str. 16

²² Isto., str. 18

²³ Dahl, R., (2000.), str. 18

izabrani. U Ateni, demos odnosno građanstvo se u cijelosti sastojalo od odraslih muškaraca isključivo atenskog podrijetla. Demos je imao suverenu moć, to jest vrhovnu vlast da se angažira u zakonodavnim i sudskim funkcijama. „*Javno i privatno ispreplitalo se. Prava i obveze građana bili su povezani s njegovim položajem, proizlazili su iz njegova života kao građanina: bila su to javna prava i dužnosti.*“²⁴

Svi građani sastajali su se da raspravljaju, odlučuju i donose zakone. Načelo vlasti bilo je načelo određenog oblika života, izravnog sudjelovanja. Sam proces upravljanja zasnivao se na pravoj diskusiji, slobodnoj i nesputanoj raspravi koju je jamčila *isegoria*- jednako pravo da se govori na suverenoj skupštini.²⁵ Odluke i zakoni počivali su na snazi boljeg argumenta, a ne na pukom običaju, navici ili sili. Zakon države bio je građaninov zakon.

Jednaka prava građana da sudjeluju na Skupštini, da pred njom budu saslušani i da obnašaju javne dužnosti se u teoriji čini idealno, ali važno je primijetiti da je politika drevne Atene počivala na jako nedemokratskoj osnovi jer unatoč ideji o jednakim pravima građana nisu bili ni blizu tome da za sve građane stvore jednaku moć. Najslavniji kritičar Atene, Platon kaže kako se narod rukovodi svojim poslovima, porivom, osjećajima i predrasudama.“²⁶

„*Umovi građana postaju toliko osjetljivi da im je i najmanji trag obuzdavanja i stege nepodnošljiv, dok konačno, kao što znate, u svojoj odlučnosti da nema gospodara, zanemaruju sve zakone, pisane i nepisane.*“²⁷ Njegova kritika poslužila je kao upozorenje na opasnosti od demokratske politike.

Otprilike u isto doba kad je narodna vlast uvedena u Grčkoj pojavila se i u Rimu. Rimljani su svoj sustav nazvali republikom, što dolazi iz latinskih riječi *res* (stvar, posao) i *publicus* (javni).²⁸ Obični građanin je i u Rimu stekao pravo sudjelovanja u vlasti, ali je kao i u Ateni i svim kasnijim demokracijama i republikama do 20. stoljeća bio ograničen na muškarce. Teoretski su svi mogli sudjelovati na skupštinama no činjenica je da Rimljani svoj oblik vlasti nisu prilagodili velikom broju svojih građana koji su od mjesta održavanja skupštine u Rimu bili podosta udaljeni.²⁹ Ovakav tip vladavine danas uglavnom odgovara neposrednoj

²⁴ Held, D., (1990.), str. 31

²⁵ Finely, M., (1973.) str. 18-19 u Held, D., (1990.), str. 31

²⁶ Held, D., (1990.), str 43-45

²⁷ Platon, (1955.), u Held, D., (1990.), str. 45

²⁸ Dahl, R., (2000.), str. 18

²⁹ Dahl, R., (2000.), str. 18-19

demokraciji, ali kako su gradovi i države postajali veći tako je taj pothvat postajao sve manje moguć.

Nestankom antičkog svijeta nastupilo je dugo razdoblje srednjeg vijeka. U srednjem se vijeku društvo shvaćalo kao cjelina „*božanski uređena hijerarhija staleža i redova u velikom lancu bića.*“³⁰ „*Teško je objasniti kako je na Zapadu nestao ideal aktivnoga građanina, ali je dovoljno jasno da je homo politicus zamijenio homo credens.*“³¹ U takvom shvaćanju svijeta nije bilo mjesta ideji države koja bi imala bilo kakve sličnosti s njenim modernim oblikom. Ne može se tvrditi da je uspon i širenje kršćanstva potisnuo ideju da bi ljudi mogli biti aktivni sudionici nekog političkog poretka, ali je neupitno to da je kršćansko shvaćanje vrhovnog dobra bilo u podvrgavanju božjoj volji, što je u direktnoj suprotnosti s grčkom idejom polisa kao utjelovljenja političkog dobra.³²

Ono što je u konačnici preobrazilo ove srednjovjekovne pojmove o državi i politici duge su i komplicirane povijesne mijene. Razdoblje renesanse najavilo je razvoj znanstvene misli i antropocentričnu perspektivu. Od mnogih događaja koji su potakli nove načine razmišljanja o ispravnom obliku države vjerojatno je najznačajnija protestantska reformacija koja je postavila pitanje političke obvezanosti i pokornosti.³³ Učenje Luthera i Calvina je također pridonijelo novom shvaćanju osobe kao pojedinaca: „*Pojedinca se shvaćalo kao samog pred bogom, što je ponajprije pojedinca odvojilo od neposredne „institucionalne podrške“ crkve i potaklo misao o individualnom agensu kao „gospodaru svoje sudbine“.*“³⁴

Sve je to, uz ostale političke promjene, pružilo glavni poticaj novom shvaćanju prirode društva i države. Promjena prirode politike doživljavala se različito širom Europe i ovisila je o kontekstu i tradiciji pojedine Europske zemlje. „*Do prijeloma je došlo kad je feudalno društvo, zasnovano na staležima predodređenim rođenjem, prešlo u kapitalističko društvo u kojem postoji vertikalna društvena mobilnost.*“³⁵

³⁰ Maldini, P., (2008.), str. 15

³¹ Held, D., (1990.), str. 51

³² Isto.

³³ Isto.

³⁴ Platon, (1955.), str. 299, Held, D., (1990.), str. 52

³⁵ Šimac, N., (2001.), str. 9

Ne smije se podcijeniti značenje događaja i procesa koji su najavili novo doba političkog promišljanja kao što su engleska revolucija (1640.-1688.), američka deklaracija nezavisnosti (1776.) te francuska revolucija (1789.).³⁶

Dolazi do pojave liberalizma, odnosno liberalne doktrine prema kojoj se „*pojedinci shvaćaju kao slobodni i jednaki, s prirodnim pravima, tj. neotuđivim pravima stečenim rođenjem.*“³⁷ Ti pojedinci su i dalje samo muškarci što se nije dovodilo u pitanje sve do 19. stoljeća. Nastanak liberalne tradicije Held veže uz „makjavelijski moment“³⁸ zbivanja koja su kulminirala nastankom protektivne demokracije. Protektivna demokracija naglašavala je važnost demokratskih institucija u zaštiti onih kojima se vlada od svakodnevnog ugnjetavanja, te osobito od nasilja države.³⁹ Machiavelli, smatran prvim teoretičarem moderne države, je nastojao otkriti kako je moguće naći pravu ravnotežu između ovlasti države i ovlasti građanina. Tvrdi kako „*monarhija nakon pozitivnog početnog razvitka, teži izopačenju u tiraniju, aristokracija u oligarhiju, a demokracija u anarhiju, koja onda opet naginje preokretu u korist monarhije*“⁴⁰ Machiavelli nije vjerovao u postojanje nekog zadanog odnosno fiksnog načela organizacije vlasti. Sudjelovanje u političkim pitanjima smatrao je širom od puke uključenosti bogatih i plemenitih u javne poslove. Prema takvim je mjerilima bio demokrat. Htio je da proces vlasti obuhvati obrtnike i trgovce. Narod ili građanstvo trebali su biti oni s nezavisnim sredstvima za koje se moglo očekivati da će imati interesa u javnim poslovima. Prema tome sluge, stranci, radnici i zavisni (žene i djeca) nemaju tog interesa.⁴¹

U teoriji protektivne demokracije velik su doprinos imali Locke i Hobbes. Oboje tvrde kako je cilj organizacije vlasti zaštita ljudskih prirodnih prava. Razlikuju se po tome što Hobbes tvrdi da „*pojedinci mogu naći miran i udoban život samo ako njima vlada diktat jednog nedjeljivog suverena*“⁴² odnosno zagovara monarhiju i jednakost naroda. Smatra kako samo jaka protektivna država može smanjiti opasnosti kojima se izlaže građanin prepušten sam sebi. Locke modificira njegovu teoriju: „*nema nikakvih valjanih razloga za pretpostavku da će vladari na svoju vlastitu inicijativu osigurati adekvatan okvir u kojem će građanin moći*

³⁶ Held, D., (1990.), str. 52

³⁷ Isto. str. 53

³⁸ Isto.

³⁹ Isto. str. 54

⁴⁰ Machiavelli (1975.), u Held, D., (1990.), str. 55-56

⁴¹ Held, D., (1990.), str. 59

⁴² Hobbes, T., (1961.), u Held, D., (1990.), str. 59

slobodno slijediti svoje interese“⁴³ Zalaže se za zakonodavnu vlast i jednakost naroda: „Vlast čine zakoni u suglasnosti svih ljudi“⁴⁴ Hobbesovu teoriju sigurnosne države zamjenjuje teorijom ustavne države. „Država sa svojim zakonima ne može biti suprotnost, već nadopuna društvu.“⁴⁵ Locke je prvi uveo diobu vlasti kao jedno od temeljnih načela moderne demokracije,⁴⁶ a protektivnu demokraciju kasnije razvija Montesquieu prema načelu trodiobne podjele vlasti koje je ključno za formiranje legitimiteta države.⁴⁷

Pojmovi koje su razvili svi ovi teoretičari imali su velik utjecaj na daljnji razvoj teorije o shvaćanju demokracije. Ideja razvojne demokracije koja je naglašavala nužnost demokratskih institucija u stvaranju aktivnog građanstva, razvila se u dva smjera, radikalnom i liberalnom. Načelo opravdanosti modela razvojne demokracije je da „građani moraju uživati političku i ekonomsku jednakost kako nitko ne bi vladao drugime, te svi moraju uživati jednaku slobodu i pouzdanost u procesu kolektivnog razvitka.“⁴⁸

Radikalni model pripisuje se teorijama koje je razvio J.J. Rousseau koji je smatrao da svi moraju imati političku i ekonomsku jednakost kako nitko ne bi vladao drugim te jednaku slobodu u vidu općeg dobra. Zastupa ideju neposredne demokracije, bez predstavnštva i podjele vlasti.⁴⁹ Njegova teorija društvenog ugovora od velike je važnosti za buduće teorije o legitimitetu vlasti.

Liberalni model razvojne demokracije veže se uz ideje Johna Stuarta Milla koji se zalaže za predstavničku vlast i snažnu demokraciju koja će se suprotstaviti birokraciji. Mill je velikim dijelom odredio smjer moderne liberalnodemokratske misli. Bio je veliki zagovornik demokracije, a individualna sloboda bila mu je od izuzetne važnosti.⁵⁰ „Zalagao se za snažnu demokraciju kao protutežu opasnostima prejake, suviše intervencionističke države.“⁵¹

Ukazuje na probleme kao što su brojnost građana, geografske i fizičke granice mjesta i vremena sastajanja ljudi te smatra kako će zbog toga one najmudrije i najsposobnije nadglasati nedostatak znanja, vještine i iskustva većine: „Stoga idealno najbolja politička zajednica u

⁴³ Locke, J., (1963.), u Held, D., (1990.), str. 66-70

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Locke, J., (1952.), str. 4-14 u Maldini, P. (2008.), str. 17

⁴⁶ Maldini, P., (2008.), str. 17

⁴⁷ Held, D., (1990.), str. 71

⁴⁸ Isto., str. 89

⁴⁹ Maldini, P., (2008.), str. 20

⁵⁰ Mill, J. S., (1982.), str. U Held, D., (1990.), str. 95

⁵¹ Isto., str. 102

*modernim uvjetima obuhvaća predstavnički demokratski sistem u kojem narod svoju vrhovnu vladajuću moć obavlja preko zastupnika što ih periodički sam izabire.*⁵²

2.2.2. Suvremeni modeli

Kratki period demokracije obilježio je razdoblje nakon 1. svjetskog rata, povećan je interes za ljudska prava i sudjelovanje u političkom životu. Ovaj početni zamah demokraciji nije potrajao te je u mnogim zemljama potpuno nestala ideja demokracije. Utjecaj Velike depresije otežao je razvoj demokracije kao i mnoga druga zbivanja u društvu.⁵³

Kraj 2. svjetskog rata smatra se i pobjedom demokracije u Zapadnoj Europi budući da su uspostavljene vlade koje su predstavljale volju svojih građana. Liberalna demokracija polako se širi u svijetu te zamjenjuje dotadašnje režime. S druge strane, u mnogim se je zemljama centralne, istočne i južne Europe autoritarni diktatorski režim nastavio. Kasnije, tijekom 1970ih godina novi je val demokracije zahvatio i velike dijelove južne Europe dok je većina država istočne Europe, Latinske Amerike, istočne i jugoistočne Azije te neke od afričkih država prešle na demokratski sustav vlasti od 1990ih prema 2000. godini.⁵⁴ Također, mnogo je zemalja koje podržavaju demokratski sustav vlasti, ali su daleko od toga da zadovoljavaju potrebne uvjete da bi sebe mogle nazivati demokratskima.

*„Na jednoj strani pojedine skupine tek izlaze iz kamenog doba, na drugoj strani niz socijalističkih društava koja uporno rade na stvaranju i razvijanju ekonomskih i socijalnih i kulturnih osnova socijalističkog društva kao prijelazne epohe na putu prema besklasnom komunističkom društvu. U istom času, koegzistira početak i kraj historije klasnog društva i države.“*⁵⁵

David Held u svojoj povijesti teorija demokracije razlikuje nekoliko suvremenih varijanta demokracije koje danas postoje. Oslanja se na teoretičare poput Maxa Webera te Schumpetera koji su razradili ideju protektivne demokracije te postavili nove teorijske pristupe demokraciji. *„Weberova karakterizacija procesa modernosti dovela ga je do vrlo osobitog*

⁵² Mill. J. S., (1862.), str. 228 u, Held, D., (1990.), str. 103)

⁵³ Maldini, P., (2008.), str. 20-22

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Mratović, V.,(1971.), str .10

*shvaćanja ispravnih oblika politike i demokracije, liberalna dilema o nalaženju ravnoteže između moći i prava, vlasti i zakona, stručne uprave i narodnog suvereniteta.*⁵⁶

Weber industrijski kapitalizam vidi kao izrazito zapadnu pojavu te ukazuje na nepraktičnost neposredne demokracije: „*Veličina, složenost i raznolikost modernih društava čine neposrednu demokraciju jednostavno neprikladnom kao opći model političke regulacije i kontrole. Moderna država nije efekt kapitalizma, ona mu je prethodila i pomogla njegov razvoj.*“⁵⁷ Nije mislio da neposredna demokracija nije nikako dobra, ali je tvrdio kako može funkcionirati samo u određenim uvjetima:

„1. organizacija mora biti lokalna ili na neki drugi način ograničena brojem članova; 2. društveni položaj članova ne smije se jako razlikovati; 3. administrativne funkcije moraju biti relativno jednostavne i stabilne; 4. mora postojati stanoviti minimum razvitka obrazovanja.“⁵⁸

Weber s druge strane ističe važnost parlamentarne vladavine te tvrdi kako parlament održava određenu mjeru otvorenosti vlasti, jamči mogućnost iskazivanja konkurentskih ideja i interesa budući da je struktura parlamentarne rasprave i priroda debate takva da otvara prostor za pregovore, političke alternative i prilike za kompromis.⁵⁹ Modernu predstavničku demokraciju naziva „plebiscitarnom demokracijom vođa“ zato što se rutinski izbori u zemljama Zapada sve manje razlikuju od povremenih neposrednih glasovanja o povjerenju vadi, a „demokracijom vođa“ zato što je na takvim izborima posrijedi samo popularnost i vjerodostojnost pojedinih skupina vođa, to jest političkih elita.⁶⁰

Held ovakav model demokracije naziva „Kompetitivni elitizam“. Zamjera Weberu što s jedne strane romantizira parlament, s druge strane biračko tijelo vidi kao općenito nesposobnim za određivanje razlika među politikama, koje je: „*jedino u stanju učiniti samo nekakav izbor između mogućih vođa što je temeljito razradio kroz svoj koncept „emocionalnost masa*“.⁶¹

Ukoliko se birače vidi kao nesposobne da odlučuju o politički važnim pitanjima onda nema razloga ni vjerovati u njihovu prosudbu kad je u pitanju izbor političkih vođa.

⁵⁶ Weber, M., (1987.), str. 143 u Held, D., (1990.), str. 150

⁵⁷ Weber, M., (1987.), str.138 u Held, D., (1990.), str. 157

⁵⁸ Isto., str. 154-155

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Weber, M., (1987.), u Held, D., (1990.), str. 164

⁶¹ Held, D., (1990.), str. 170

Schumpeter se također zalagao za ovakav model demokracije. Nastojao je objasniti kako funkcioniraju postojeće demokracije te je dao veliki doprinos revidiranju pojmova o demokraciji. Schumpeter je demokraciju shvaćao kao političku metodu to jest: „*institucionalno uređenje za donošenje političkih, zakonodavnih i administrativnih odluka tako što su pojedinci ovlašteni da odlučuju o svim pitanjima, jer su uspjehom osvojili glasove ljudi.*“⁶²

Schumpeter zagovara „vladu stručnjaka“⁶³ te smatra da ljudi trebaju biti minimalno uključeni u političke odluke, smatra dovoljnim samo davanje legitimiteta odnosno prava na vlast nekome iz političkih elita. Dijeli Weberovo viđenje glasača: „*Biračko tijelo, kao općenito kolebljivo, sklono jakim emocionalnim impulsima, intelektualno nesposobno da samostalno poduzme nešto važno, te osjetljivo na izvanjske sile, svaki pokušaj racionalnog argumenta samo potiče animalna raspoloženja.*“⁶⁴

Kompetitivni elitizam iz tog razloga smatraju najprikladnijim i najprimjerenijim oblikom demokracije, a uvjeti za njeno funkcioniranje su:

- „1. političari moraju biti velikog kalibra.
2. *Konkurencija između suparničkih vođa i stranaka mora se odvijati između relativno uskog okvira političkih pitanja, vezanih konsenzusom o općem smjeru nacionalne politike za ono što čini razuman parlamentarni program, te za opću ustavnu materiju.*
3. *mora postojati stručna, dobro osposobljena birokracija koja će pomagati političarima u svim aspektima formuliranja politike i administriranja.*
4. *Mora postojati demokratska samokontrola, tj. opće slaganje o nepoželjnosti toga da npr. birači i političari pobrkaju svoje uloge, zatim pretjerane kritike vlade te nepredvidljivog i nasilnog ponašanja.*
5. *mora postojati kultura sposobna tolerirati drugačije mišljenje.*“⁶⁵

Schumpeterova teorija demokracije ističe mnoge prepoznatljive crte modernih zapadnih liberalnih demokracija kao što je konkurentska borba stranaka za političku vlast, važna uloga javnih birokracija, značenje političkog vodstva, činjenicu da su birači neprekidno podvrgnuti mnoštvu informacija, a istovremeno ostaju slabo informirani o suvremenim političkim problemima.

⁶² Schumpeter, J. (2003.), str. 269

⁶³ Schumpeter, J., (1976.), u Held, D., (1990.), str. 173

⁶⁴ Isto., str. 172

⁶⁵ Schumpeter, J., (1976.), u Held, D., (1990.), str. 181

Held kompetitivni elitizam vidi kao antiliberalan i antidemokratski⁶⁶, smatra kako viđenje birača kao nekompetentnih ne opravdava ničime. Schumpeterova demokracija podrazumijeva državu u kojoj je u teoriji svatko slobodan natjecati se za političko vodstvo, ali u stvarnosti ne pridaje pažnju da je nekim ljudima sudjelovanje ograničeno, ili uopće ne mogu sudjelovati zbog toga što nemaju potrebnih sredstava.

Pluralizam zagovara da je za demokraciju potrebno jako civilno društvo i konsenzus. Dijeli se na klasični i na neopluralizam. Klasični pluralizam zagovara to da moć dijele različite interesne skupine i da ne postoji jedinstven centar moći, dok neopluralizam uviđa da postoji nejednakost među interesnim skupinama koji pogoduje elitama i korporacijama.⁶⁷ Nedostatke Schumpeterove teorije nastojali su popraviti pluralisti poput Roberta Dahla koji tvrde da je moderna demokratska politika zapravo daleko konkurentnija, a rezultati raznih politika mnogo više zadovoljavajući za sve strane nego što je to u Schumpeterovom modelu.⁶⁸

Prihvaćali su njegov opći stav da se demokratski sustav od nedemokratskih razlikuje po metodama izbora političkih vođa, potvrđuju da je biračko tijelo ravnodušnije i lošije obaviješteno nego što to drugi teoretičari priznaju, ali nisu smatrali da je koncentracija vlasti u rukama konkurentskih elita neizbježna. Za pluraliste postojanje različitih konkurentskih interesa predstavlja osnovu demokratske ravnoteže i povoljnog razvitka javne politike.⁶⁹

„Raznolikost interesa u društvu štiti demokratsku političku zajednicu od tiranije strančarske većine.“⁷⁰

Problem je s ovakvim shvaćanjem pluralista što nisu uspjeli adekvatno prikazati zapadnu politiku, nisu shvatili asimetrije moći, klasa, rasa, muškaraca, žena budući da mnoge skupine nemaju resursa da se nadmeću u nacionalnoj političkoj areni. *„Da bi ostale na vlasti u liberalnodemokratskom izbornom sustavu, vlade, moraju djelovati tako da zajamče profitabilnost i prosperitet privatnog sektora., one su ovisne o procesu akumulacije kapitala koji moraju čuvati zbog sebe samih. Demokracija je ugrađena u socioekonomski sistem koji sustavno daje povlašteni položaj poslovnim interesima.“⁷¹*

⁶⁶ Held, D., (1990.), str. 183

⁶⁷ Isto., str. 190

⁶⁸ Held, D., (1990.), str. 191

⁶⁹ Isto., str. 192

⁷⁰ Isto., str. 195

⁷¹ Isto., str. 207

Organizacije kapitala i rada poprimile su danas karakter privatnih vlada. Složeni odnos demokracije i liberalizma Held je prikazao osvrnuvši se na dva suvremena oblika demokracije. Pravna demokracija ili kako ju Held naziva „nova desnica“⁷² zagovara da je politički život stvar individualne slobode i inicijative i da država treba biti ustanovljena radi zaštite ljudskih prava i provođenja pravednosti te se ne bi trebala miješati ni u život pojedinca ni u tržište. Hayek, jedan od glavnih predstavnika ove demokracije daje značajnu distinkciju između liberalizma i demokracije: „*liberalizam je naučavanje o tome kakav treba biti zakon, a demokracija je doktrina o tome na koji se način određuje ono što će biti zakon*“⁷³ Poput mnogih drugih liberala protivi se tome da se demokracija poistovjećuje s neograničenom voljom većine te tvrdi kako građani mogu uživati slobodu samo ako je vlast države omeđena zakonom.⁷⁴

Nasuprot shvaćanjima nove desnice, Held postavlja participativnu demokraciju odnosno „novu ljevicu“ koja zagovara participaciju tj. uključivanje velikih masa u proces odlučivanja. Bazira se na referendumu i građanskim inicijativama. „*Participativna demokracija predstavlja glavni lijevi protumodel pravnoj demokraciji desnice*“⁷⁵ Uz participativnu demokraciju veže dva značajna autora, Carol Pateman Macpherson i Poulantzas, koji dovode u pitanje ideju da su u modernim liberalnim demokracijama pojedinci slobodni i ravnopravni. Iako ne dijele sve stavove ključnim smatraju sudjelovanja građana u upravljanju bitnim ustanovama društva. Prema njima potrebna je reorganizacija stranačkog sustava tako da ona na njihovom čelu budu direktno odgovorni cijelom članstvu. Zalažu se za znatno smanjenje, čak i uklanjanje birokracije kako u javnom tako i u privatnom životu građana.⁷⁶ Otvoreni informacijski sustav u ovakvoj bi demokratskoj organizaciji omogućio upućeno odlučivanje. Dobro informirano građanstvo je uz političku efikasnost ključno u jačanju interesa za zajedničke političke probleme.⁷⁷

Jasno je kako je suvremena teorija demokracije u konstantnoj promijeni. Teoretičari unutar glavnih struja političke analize razlikuju se koliko i same tradicije. Očigledno je da i najbolji suvremeni modeli dijele brojna ograničenja koja su često usko povezana uz odnose države i ekonomije. Teorije o karakteru i poželjnoj prirodi demokracije stalno se mijenjaju, a

⁷² Isto.

⁷³ Hayek, F., (1960.), str. 103 u Held, D., (1990.), str. 253

⁷⁴ Hayek, F., (1960.), str. 11 u Held, D., (1990.), str. 253

⁷⁵ Held, D., (1990.), str. 259

⁷⁶ Isto., str. 265

⁷⁷ Isto, str. 267

mnoga pitanja o načelima, ključnim značajkama i općim uvjetima demokracije nikad ne dobiju potpune odgovore.

2.3. Vrste izbornih sustava

Izorno pravo jedno je od temeljnih političkih prava, a izbori jedini legitimni način uspostavljanja vlasti unutar demokratskih društava odnosno sami su po sebi neophodni jer bez njih nije ostvarivo jedno od osnovnih načela demokracije, a to je slobodno izabrati one koji će vladati kroz unaprijed određeno vrijeme. Izbori u današnjem smislu, s općim, tajnim i izravnim pravom glasa postoje tek od početka ovog stoljeća: „*od 1909. u Švedskoj, 1912. u Italiji, 1919 u Velikoj Britaniji, u Njemačkoj 1945. dok srednja i istočna Europa koja je nakon 1945. pala pod komunističku vlast, prave izbore dobiva tek 1989.-90. nakon pada Berlinskog zida*“⁷⁸ Da bi izbori bili demokratski potrebno je zadovoljiti neke uvjete. Opće prihvaćeni uvjeti za demokratske izbore su: „*vjerodostojnost popisa građana, provjera identiteta, izoliranje mjesta ispunjavanja glasačkog listića, prozirne izborne kutije ili provjereni strojevi za glasanje, nadzor nad odvijanjem izbora i prebrojavanjem glasova, pravo priziva zbog nepoštivanja izbornih načela, zakona i pravila, i mogućnost sudske provjere regularnosti izbora.*“⁷⁹

Izbori prema tome nisu mjerodavni ako nisu slobodni i poštjeni. Slobodni znači da se odvijaju bez ikakve prisile. Glasac je najčešće slobodan odabrati hoće li sudjelovati na izborima, ali postoje i države u kojima je glasanje obavezno. Tajnost izbora također mora biti zajamčena i ostvarena. Poštjeni znači da proglašeni rezultati stvarno odgovaraju volji glasača. To jamči niz proceduralnih i tehničkih pravila.⁸⁰ Postoji nekoliko vrsta izbornih sustava, ovisno o načinu na koji se dolazi do konačnih odluka o rješenju političkih pitanja. Izborni sustavi su prema tome definirani kao: „*skup pravila po kojima glasači očituju svoje političke preferencije i pomoću kojih se glasovi pretvaraju u parlamentarne mandate.*“⁸¹ Govori li se o izborima na državnoj razni, oni se mogu provesti na nekoliko načina, tako da cijeli teritorij države čini jednu izbornu jedinicu ili podjelom teritorija na manje izborne jedinice. „*Izbori su najjednostavniji i*

⁷⁸ Duhamel, O., (1999.), u Šimac, N., (2001.), str. 29

⁷⁹ Šimac, N., (2001.), str. 30

⁸⁰ Rađa, T., (2000.), str. 2

⁸¹ Isto., str.14

najlakše ih je organizirati u državi kao jedinstvenoj izbornoj jedinici. Obično su to izbori za predsjednika države.“⁸² Problem s izbornim jedinicama nastaje kod usklađivanja težine glasova odnosno da na približno jednak broj stanovnika otpada jednak broj izabranih predstavnika što će u sljedećim poglavljima biti bolje objašnjeno.

Utjecaj izbornih sustava na dinamiku i narav političkih sustava nije zanemariv, ali nije ni od presudne važnosti. U dvostranačkom sustavu su odnosi odmah jasni, mandat ima pobjednička stranka koja raspolaže i parlamentarnom većinom, krize vlasti su u takvim slučajevima rijetke. U koalicijskim odnosno višestranačkim vladama većina je često nestabilna što je nerijetko slučaj u Hrvatskoj. 2000. godina hrvatska je vladajuća većina bila sastavljena od čak šest stranaka.⁸³ Ovakav je sustav možda u redu u zemljama s izraženom političkom kulturom, ali drugdje to onemogućuje normalan rad vlade i izaziva „paralizu vlasti“.⁸⁴ Sociolog i politolog Maurice Duverger lijepo je sažeo prednosti i nedostatke oba sustava: „*Većinski sustavi favoriziraju pojavu decentraliziranih, pa čak i labavih stranaka u kojima dolaze do izražaja lokalni interesi i ličnosti. Srazmjerni sustavi pogoduju stvaranju centralističkih stranaka, u krajnjoj liniji stranaka demokratskog centralizma u totalitarnim režimima.*“⁸⁵

Jasno je da postoji potreba za tim da se u parlament dovedu zastupnici različitih političkih mišljenja, ali cilj također mora biti i da se zemlji osigura i efikasna zakonodavna i izvršna vlast.

2.3.1. Većinski izborni sustav

U većinskom izbornom sustavu glasači u pojedinom izbornom krugu biraju između različitih kandidata odnosno osoba, onaj s postignutim najvećim brojem glasova je izabran. U principu se čini jednostavno i djelotvorno, ali činjenica je da se tako u parlament šalje solidnu većinu, a isključuje manje stranke. Postoje mnoge varijante većinskog izbornog sustava kao što su uninominalni (jednomandatni) plurinominalni (višemandatni).⁸⁶ Primjer uninominalnog

⁸² Rađa, T. (2000.), str. 10

⁸³ Parlamentarni izbori: <http://www.gong.hr/hr/izborni-sustav/parlamentarni/udruga-civilnog-drustva-za-unutarnji-monitoring-po/>

⁸⁴ Rađa, T. (2000.), str. 12

⁸⁵ Duverger, M., (1981)., u Rađa, T. (2000.), str. 13

⁸⁶ Rađa, T. (2000.), str.14

izbornog sustav je Velika Britanija, koja prakticira pravilo pod nazivom „*first past the post*“⁸⁷ odnosno mandat ide onome koji prvi ima većinu, ne mora biti ni iznad 50%. Plurinominalni izborni sustav prisutan je u npr. predsjedničkim izborima u Hrvatskoj. Ukoliko ni jedan kandidat u prvom krugu nema natpolovičnu većinu, 50% + 1 glas ide se u drugi krug. Radja kaže kako birači: „*u prvom krugu biraju, u drugom krugu eliminiraju*“.⁸⁸

Prednosti ovakvog sustava su njegova jednostavnost, sastavljanje stabilne vlade, prilika da se bolje upozna političke kandidate i oni svoje glasače, umanjuje ovlasti političkih stranaka u imenovanju kandidata i možda donekle favorizira neovisne candidature. Mane ovakvog sustava nisu zanemarive, događa se da stranka s manje glasova dobije više mandata. U povijesti izbornih sustava ima mnogo ovakvih slučajeva kao što su na primjer izbori 1997. u Ujedinjenom Kraljevstvu⁸⁹ kada je Laburistička stranka imala 43% glasova, a 64% mandata u parlamentu, a u Francuskoj je obrnuti slučaj gdje je njihova Nacionala fronta na izborima 2011. imala 15% glasova, a samo jedan mandat.⁹⁰

Budući da su troškovi drugog kruga glasovanja veliki, neke zemlje poput Australije odlučile su se na preferencijalno glasanje.⁹¹ Preferencijalno glasanje ima nekoliko varijanti od onih gdje se svakom kandidatu dodjeljuje redni broj preference ili onih gdje se bira stranka, a unutar stranačke liste kandidat/i koji glasaču najviše odgovaraju. „*Loša strana tog sistema leži u činjenici da glasači malih stranka mogu unovačiti svoje preferencijalne glasove*.“⁹²

2.3.2. Srazmjerni izborni sustav

Sustav u kojem svaka stranka dobiva mandate srazmjerno broju glasova naziva se srazmjerni sustav.⁹³ Svaka stranka ističe svoju listu u određenoj izbornoj jedinici i postavlja onoliko kandidata koliko je predviđeno mandata tj. sjedišta u parlamentu za tu jedinicu.⁹⁴

⁸⁷ Izborni sustav Ujedinjenog Kraljevstva: <https://www.electoral-reform.org.uk/voting-systems/types-of-voting-system/first-past-the-post/>

⁸⁸ Rađa, T. (2000.), str. 15

⁸⁹ Rezultati parlamentarnih izbora 1997. u Ujedinjenom kraljevstvu
<http://www.parliament.uk/about/how/guides/factsheets/members-elections/m15/>

⁹⁰ Rezultati kantonskih izbora u Francuskoj 2011.: <https://www.europeandataportal.eu/data/en/dataset/elections-cantonaes-1988-2011>

⁹¹ Rađa, T. (2000.), str. 17

⁹² Rađa, T. (2000.), str. 18

⁹³ Isto.

⁹⁴ Isto.

Raspodjela mandata nije striktno matematička, ali je srazmjerna izbornoj težini svake pojedine stranke. Glasuje se za listu a ne za osobu, što je problematično jer ima kandidata koje stranke stavljaju na vrh svoje liste, a oni glasačima nisu poznati, nisu po volji ili su čak moralno neprihvatljivi, ali glasuju za njih zbog ostalih ljudi na listi. Rješenje je i u ovom izbornom sustavu preferencijalno glasovanje. U Hrvatskoj je 2015. izmjenom Zakona o izborima zastupnika u Hrvatski Sabor također omogućeno preferencijalno glasovanje prema kojem se više ne glasuje samo za listu gdje poredak kandidata određuju stranke, već sad i birači imaju utjecaj na to kome će dati prednost ulaska u Sabor.⁹⁵

Neke su zemlje poput Lihtenštajna i Švicarske uvele i sustav koji se naziva „kićenje“⁹⁶ koji omogućuje glasačima da daju više od jednog glasa na glasačkom listiću i biranje raznih kandidata s drugih lista.⁹⁷

Srazmjerni sustav dosta vjerno odražava snagu pojedinih političkih stranaka, pomaže u zaštiti manjinskih interesa, ali se zastupaju i nacionalni interesi. S jedne strane se kao prednost navodi to što se ne glasuje za ličnost nego za ideju⁹⁸, ali s druge strane je to i mana jer se glasuje za listu, a ne za pojedinca.

Ovakvom se sustavu zamjera da je „*matematička operacija više nego sredstvo da se odabere vlast.*“⁹⁹ Neki teoretičari tvrde da je ovakav sustav pogodovao usponu fašizma i nacizma te postoji duboko uvjerenje da šteti demokraciji, a pogoduje anarhiji. Pojavljuju se svakakve stranke (stranka pivopija, stranka automobilista,)¹⁰⁰ koje blokiraju normalne koalicije i otežavaju oblikovanje vlade te se teško stvara stabilna većina.

Još jedna velika mana ovog sustava je taj što se broj stanovnika stalno mijenja, a veličina i obuhvat izborne jedinice ostaje isti, često zbog sporosti administracije ali i političkih interesa stranaka. Zanimljiv je slučaj u Ujedinjenom kraljevstvu gdje je izborna jedinica Dunwich imala jednog stanovnika i jednog predstavnika.¹⁰¹

⁹⁵ Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_06_66_1259.html

⁹⁶ U originalu: *panachage*

⁹⁷ Rađa, T., (2000.), str. 18

⁹⁸ Isto., str. 19

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Popis neobičnih političkih stranaka: <http://www.telegraph.co.uk/expat/expatpicturegalleries/9568643/Joke-political-parties-of-the-UK.html>

¹⁰¹ Rađa, T., (2000.), str. 18

Poznat je i slučaj u SAD-u gdje je guverner Gerry krojio izborne jedinice prema interesima svoje stranke. Prema njemu je nazvan „gerrymandering“ svaki oblik manipulacije izbornim jedinicama u svrhu ostvarivanja vlastitih političkih jedinica, što se može postići gomilanjem birača istih uvjerenja u jednu jedinicu kako bi se smanjio njihov utjecaj u drugim jedinicama¹⁰² ili razmještanje birača istih uvjerenja u više jedinica da se smanji biračka moć neke stranke.¹⁰³ Prema članku iz 2011. ovakav oblik manipulacije izbornim jedinicama prisutan je i Hrvatskoj gdje su neki dijelovi Zagreba bili u istoj izornoj jedinici s Novim Vinodolskim: „Tako su se stanovnici dvaju susjednih novozagrebačkih naselja iz iste gradske četvrti (Novi Zagreb – Zapad) našli u dvije različite izborne jedinice za parlamentarne izbore. Upravo su ove dvije izborne jedinice VI. i VII. sa svojom izbornom geografijom najbolji primjeri manipuliranja jednim od elemenata hrvatskog izbornog sustava koje pak dosad nijedna vlast nije ni pokušala ispraviti“¹⁰⁴

2.3.3. Mješoviti izborni sustavi

Važno je spomenuti kako postoje i mješoviti izborni sustavi, brojne kombinacije većinskog i srazmjernog sustava. Uglavnom se radi o tri kombinacije: pretežito većinski, pretežito srazmjerni te uravnoteženi sustav.¹⁰⁵ Pretežito većinski¹⁰⁶ podrazumijeva na primjer kada jedna stranka dobije natpolovičnu većinu, njoj se dodjeli pola zastupničkih mjesta, a ostalim strankama se onda srazmjerno, prema broju glasova, dodjeljuje ostala polovica mandata.

Pretežito srazmjerni¹⁰⁷ sustavi često imaju izborni prag od npr. 5% kojeg stranke moraju prijeći kako bi uopće mogle sudjelovati u razdiobi mandata.¹⁰⁸ Takav sustav je problematičan jer negdje takav prag isključuje male stranke koje zajedno imaju veći postotak glasova. „Igram

¹⁰² Definicija koncepta gerrymandering: http://www.fairvote.org/gerrymandering#gerrymandering_key_facts

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Picula, B., (2011.), članak na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/iako-nakaradne-izborne-jedinice-vole-oporbu-20111201>

¹⁰⁵ Šimac, N., (2001.), str. 26

¹⁰⁶ Šimac, N., (2001.), str. 27

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Isto.

*pragova se često favoriziraju jače stranke kao HDZ u Hrvatskoj, koji je s manje od 40% glasova osvajao više od 50% mandata.*¹⁰⁹

Postoje i uravnoteženi mješoviti sustavi čija je svrha: „*polučiti neki prihvatljiv odnos između palih glasova i postignutih mandata. U državi koja je podijeljena na 110 izbornih jedinica s po jednim saborskim mandatom u jednokružnom glasovanju pobjednik je onaj koji poluči relativnu većinu. Ostatak glasova se zbraja na razini države i dijeli među strankama po jednostavnom srazmjernom sustavu. Dakle, ako je maksimum zastupničkim mjesta 160 kao na primjer u Hrvatskoj tada ostaje još 50 mandata koji se dodjeljuju po srazmjernom sustavu.*“¹¹⁰ Ovakav se sustav primjenjuje u Njemačkoj,¹¹¹ njegova prednost je to što osigurava parlamentarni pluralizam, ali favorizira pobjedničku stranku u većinskom dijelu izbora.

2.3.4. Referendum

Referendum svoje korijene vuče iz direktne demokracije. Rađa piše kako je „*parlamentarizam nastao kao reakcija na monarhijski apsolutizam, a referendum se potom pojavio kao ograničenje apsolutističkog parlamentarizma.*“¹¹² Korijen i temelj referenduma je suverenost naroda te je prema tome narod iznad parlamenta kojeg je izabrao. U hrvatskom Ustavu, pojam suverenosti nije jednoznačan – pripada narodu, saboru i republici dok je npr. u Švicarskoj, kolijevci referenduma, i u teoriji i u praksi uvijek suveren narod.¹¹³

Referendum je definiran kao: „*oblik izravnog izjašnjavanja građana o nekom konkretnom pitanju.*“¹¹⁴ Koncept je to koji se zajedno s demokracijom stalno razvijao i mijenjao. Ovakva definicija referenduma je prilično široka no važno je naglasiti kako postoji više vrsta referenduma ovisno o tome tko ga saziva, da li su obavezni i sl. Preko referenduma parlament polaže račune između dvaju izbora, a ne samo na izborima svake četiri ili pet godina. Referendum postavlja narod na vrh političke vlasti. Postavlja se pitanje da li je referendum u suprotnosti s predstavničkom demokracijom, odnosno ako je predstavnička demokracija bolja

¹⁰⁹ Horvat, B., (2002.), str. 37

¹¹⁰ Rađa, T. (2001), str. 3

¹¹¹ Isto.

¹¹² Isto., str. 5

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Članak 2. Zakona o referendumu: <http://www.propisi.hr/print.php?id=5155>

od direktne po čemu je referendum bolji od parlamentarne odluke? Rađa u svojoj teoriji nudi nekoliko odgovora:

- „a) zato što suveren narod nakon izbora vlasti nije abdicirao od svojih suverenih prava;*
- b) zato što odluke parlamenta mogu zasijecati u ustav, a o tome odlučuje narod, a ne ustavni sud;*
- c) zato što se često pojave teški problemi koji se nisu postavljali u vrijeme izbora, što je dosta česta praksa u Velikoj Britaniji, pa vlada odstupa i raspisuje prijevremene izbore čije su posljedice vrlo slične referendumu.“¹¹⁵*

U organizaciji referenduma nekoliko je važnih stavki o kojima ovisi priroda referenduma. Ovisno o tome tko ga pokreće referendum može biti državni ili narodni. Državni referendum¹¹⁶ može raspisati izvršna ili zakonodavna vlast, a mogu i obje zajedno. Narodni referendum¹¹⁷ pokreće naravno narod, a naziva se još i glasačkom, narodnom odnosno pučkom inicijativom.

Referendum je detaljno je reguliran najprije pragom potpisa potrebnih za njegovo raspisivanje, zatim vremenskim rokom skupljanja potpisa te konačno pitanjem pokretača inicijative referenduma. Ne smije se zanemariti ni prag sudioništva ispod kojeg referendum nije valjan, obično 50% (Italija 50%, Danska 45%, Novi Zeland 60%).¹¹⁸

Zanimljivo je da se često dogodi da sama inicijativa primora vlast na kompromis s pokretačima. Referendum se primjenjuje u sve većem broju država i razvija se u pravnom političkom, tehničkom i administrativnom pogledu. Politička znanost sve više proučava ulogu i mjesto referenduma u modernim demokracijama te se donose nove mjere i zaštite protiv moguće manipulacije referendumom. Na žalost, Hrvatska ne slijedi taj opći trend, naprotiv zadnje ustavne promjene još su više osiromašile referendum u Hrvatskoj.¹¹⁹ Problematičan je, a glasačka inicijativa teško ostvariva , na lokalnoj razini ne postoji, iako istraživanja pokazuju da je upravo u mjesnim okvirima referendum najbogatiji u svim svojim oblicima.¹²⁰ Hrvatski zakon o referendumu¹²¹ određuje kako birači mogu zatražiti raspisivanje referenduma ako u

¹¹⁵ Rađa, T. (2001), str 14

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Isto, str. 16

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Pereša, I., Zelić, D., (2012.), str. 6

¹²⁰ Rađa, T. (2001.), str. 23

¹²¹ Hrvatski zakon o referendumu, članak 8b i 8g: <http://www.propisi.hr/print.php?id=5155>

roku od 15 dana prikupe 10% potpisa birača od ukupnog broja birača u Republici Hrvatskoj. S obzirom na stalne demografske promjene nije dobro da je prag određen postotkom birača. Usporedi li se Hrvatska s drugim europskim zemljama, nije teško zaključiti da je u hrvatskoj teže pokrenuti referendum nego u nekim drugim državama:

„Hrvatska: 4.284.889 stanovnika; 373.871 potpisa potrebno prikupiti u roku od 15 dana

Slovenija: 2.000.000 stanovnika; 40.000 potpisa potrebno prikupiti u roku od 30 dana

Švicarska: 7.400.000 stanovnika; 50.000 potpisa potrebno prikupiti u roku od 90 dana

Mađarska: 9.800.000 stanovnika; 200.000 potpisa potrebno prikupiti u roku od 120 dana“¹²²

Još jedan od problema referenduma je to što je teško odrediti o kojim se pitanjima može pokrenuti referendum. Po hrvatskom Ustavu¹²³ Zastupnički dom može raspisati referendum o promjeni Ustava, o prijedlogu zakona ili „o drugom pitanju iz svog djelokruga“. Predsjednik Republike također, uz supotpis premijera, može raspisati referendum o promjeni ustava te „o drugom pitanju za koje drži da je važno za neovisnost, jedinstvenost i opstojnost Republike.“ Zbog svega toga potrebno je ograničiti područja referenduma na temeljna ustavna pitanja. Općenito je prihvaćeno da se ne može glasovati o „*temeljnim ljudskim, političkim i građanskim pravima, koja tvore civilizacijsku stečevinu pojedinaca i zapisana su u svim demokratskim ustavima te međunarodnim poveljama i konvencijama*“¹²⁴

Unatoč tome, događa se da referendum ponekad (suprotstavlja) ideji suvremene demokracije te dolazi do situacija u kojima se putem mehanizma izravne demokracije odlučuje o ljudskim pravima. U Švicarskoj se tako 2009. godine glasalo o prijedlogu švicarske Narodne stranke o zabrani gradnje minareta. 57,5% švicarskih građana izjasnilo se za zabranu minareta, dakle za kršenje manjinskih prava.¹²⁵ Upravo zato, posebnu pozornost treba posvetiti regulatornim rješenjima koja se odnose na uvjete za pokretanje referenduma na inicijativu građana. Iako rezultat navedenog primjera nije idealan, Švicarska je oduvijek bila ogledan primjer organizacije referenduma, jedina ima izravnu, skupštinsku demokraciju, na federalnoj

¹²² Vijesti HRT-a, 2.12.2009., dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=gAlaSVvBJsE>, podatak za Švicarsku nije točan, Rađa, T. (2001.), str 22 navodi kako je rok za sakupljanje potpisa 18 mjeseci

¹²³ Ustav Republike Hrvatske, članak 87: <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>

¹²⁴ Rađa, T. (2001.), str. 22

¹²⁵ Kaufman, B. et. al., (2010.), str. 80

razini i u kantonima (26), i vlada i građani mogu odlučiti da se o nekom pitanju odluči referendumom (pitanje pristupa EU organizacijama nuklearna energija, PDV, porezi, autoceste i sl., već više od 450 puta).¹²⁶ Tamo su na snazi tri vrste referenduma: obavezni, fakultativni i glasačka inicijativa.¹²⁷ Svaka preinaka ustava podliježe obaveznom referendumu, a svaka odluka federalnog parlamenta podliježe fakultativnom referendumu. Učinak je takvog referenduma često suspenzivne naravi tj. odgađa odluku parlamenta što na neki način prisiljava parlament da vodi računa o raspoloženju javnosti. Što se tiče glasačke inicijative, postoje oštri administrativno – tehnički uvjeti za njeno pokretanje, ali čak 18 mjeseci za skupljanje potpisa.¹²⁸ Dug period vremena za skupljanje potpisa daje mogućnost parlamentu da ponudi protuprijedlog što ponekad omogućuje rješavanje problema bez izlaska na referendum. Svi švicarski kantoni prakticiraju zakonodavni referendum, a na općinskim razinama prakticira se i administrativni referendum koji obuhvaća sve komunalne poslove. Prisutan je i financijski referendum kada javni troškovi kantona prekorače određeni plafon ili kada se uvode novi porezi.¹²⁹

Moguće je zaključiti da referendum, kao i demokracija ima svojih prednosti i mana. „Referendum ne može baš o svemu odlučivati niti nadomjestiti parlament i zakone, ali korisno ispravlja, popravlja i dopunjava odluke zakonodavne, a po potrebi i izvršne vlasti. Sama mogućnost referenduma obvezuje vlast na racionalnost i pravednost u njenim odlukama.“¹³⁰ Omogućavajući građanima da se izravno izjasne o ključnim pitanjima koja ih se tiču referendum na neki način čuva i omogućuje demokraciju, no to ne znači da je on uvijek demokratski. Referendumom se može manipulirati, a njegova procedura nije uvijek demokratska. Kada se inicira referendum, demagogija je gotovo neizbježna, a stvara se i sve veći jaz unutar nacije te nastaje osjećaj dijeljenja na mi i oni. U nekim zemljama broj i istinitost potpisa kontrolira zakonodavna, a negdje izvršna vlast. Kostarika¹³¹ je na primjer pokrenula posebno izbornu sudište koje o tome vodi računa.

¹²⁶ Isto.

¹²⁷ Rađa, T. (2001), str. 23

¹²⁸ Rađa, T. (2001), str. 23

¹²⁹ Isto., str. 24

¹³⁰ Isto.

¹³¹ Isto.

2.4. Tipovi demokracije

Bogata literatura i niz različitih teorija bave se raznim verzijama demokratskog oblika vladavine. Institucionalna moć, izborni procesi i način reprezentacije samo su neke od karakteristika koje se razlikuju od demokracije do demokracije, a svaka od njih ima svoje prednosti i nedostatke.

Osnovna podjela među demokracijama je ona temeljena na prirodi reprezentacije pa se tako demokracije dijele na dvije kategorije, direktna demokracija i predstavnička demokracija. U današnjim državama prisutna su oba oblika. Široka kategorija „tipova“ demokracije može se dalje proširiti na „demokratske sustave“. Reprezentativni tip demokracije se tako dijeli na parlamentarni sustav i predsjednički sustav.¹³² Direktna demokracija se dijeli na nekoliko podsustava od kojih su najpoznatiji deliberativna demokracija i participativna demokracija.¹³³

Faktori koji dijele jedan sustav od drugog su izborni procesi, distribucija moći između izvršne vlasti i parlamenta te uloga političkih stranaka. Svi sustavi imaju zakonodavno tijelo koje se bavi upravljanjem proračunom, pomoć u oblikovanju javnog mnijenja, zastupanjem javnosti i kontrolom vlade.

Postoje i države koje prakticiraju neki drugi oblik demokracije koji ne spada ni u parlamentarni ni u predsjednički sustav već sadrži elemente oba sustava. Takvi se sustavi nazivaju „mješoviti sustavi“. Na primjer, u nekim polu-predsjedničkim demokracijama, predsjednik je izabran putem pravila direktne demokracije. U takvom sustavu, izvršna vlast posjeduje širok opseg ovlasti, ali se kao u parlamentarnom sustavu nju ili njega može smijeniti s pozicije. Postoji velik broj mješovitih režima u kojima se nastojalo uzeti najbolje karakteristike oba sustava u jedan oblik vladavine.

2.4.1. Direktna demokracija

Direktna demokracija postavlja svu moć u ruke pojedinca. Naziva se još i „čista demokracija“¹³⁴ Povijesno, male političke zajednice često su koristile upravo direktnu

¹³² Kasapović, M. (1992.), str. 14

¹³³ Isto., str. 15

¹³⁴ Šimac, N., (2001.), str. 6

demokraciju. Političke se odluke donose tako da se okupe svi članovi zajednice te svatko za sebe da glas. U teoriji, ovo zvuči kao idealan oblik vladavine jer nema posrednika. Svaka je osoba tretirana kao jednaka, te je svakoj osobi dana šansa da direktno utječe na političke procese. U praksi je, na žalost, ovaj oblik teško provoditi. U malim gradovima ili zajednicama, gdje svatko zna svakoga i odluke koje se donose direktno utječu na svakoga od njih ovakav je oblik demokracije idealan. Čim dođe do povećanja izbornog tijela i opsega problema o kojima se odlučuje ovakav oblik postaje nezgodan. Većina suvremenih demokracija danas ne prakticira ovakav način donošenja političkih odluka, već se odlučuju za predstavničku demokraciju.

Uz direktnu demokraciju veže se nekoliko problema. Kako bi bila što uspješnija potrebno je zadovoljiti nekoliko stavki kao što su: „*sudjelovanje (rašireno sudjelovanje u procesu donošenja odluka od strane ljudi na koje odluka utječe), rasprava (racionalna rasprava u kojoj su sve opcije objašnjene i potkrijepljene dokazima) i jednakost (svi pripadnici zajednice u čije se ime donose odluke moraju imati jednake šanse da se uzme u obzir njihove stavove.)*“¹³⁵

Budući da se iz različitih razloga ne može zadovoljiti sva tri navedena principa, razvile su se ideje o direktnoj demokraciji koji zadovoljavaju barem dva od tri, a to su deliberativna demokracija i participativna demokracija.

Deliberativna demokracija oblik je direktne demokracije koji zadovoljava princip rasprave, ali ne predviđa uključivanje svih u nju. „*Deliberativna demokracija podrazumijeva poseban pristup vladavini puka koji naglašava vijećanje, razmatranje, raspravu, diskurs, debatu i preispitivanje u postupku donošenja važnih zajedničkih odluka, to jest odluka koje se tiču političke zajednice.*“¹³⁶

Participativna demokracija s druge strane dopušta sudjelovanje svih u raspravi, ali pod cijenom jednakosti budući da sudjelovanje u raspravi neće biti ostvarivo za svih jednako što zbog vremena što zbog troška. Sudionici ovih rasprava često će onda biti pojedinci s velikim interesom u temi. Nedostatak je takvog sustav što onda neće dati vjernu sliku cjelokupne zajednice.¹³⁷ Neki teoretičari zalažu se za to da se nasumično biraju ljudi koji bi tada predstavljali bolju reprezentaciju opće populacije.

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Barišić, P., (2016.), str. 8

¹³⁷ Šimac, N., (2001.), str. 8

Postoje i poludirektne demokracije u kojima predstavnici donose svakodnevne odluke i upravljaju državnim poslovima, ali glavni suveren je narod koji putem referenduma, građanske inicijative i opoziva imaju pravo i mogućnost u direktnom sudjelovanju u političkim procesima. Kao što je u prethodnim poglavljima objašnjeno ponekad sama činjenica da su ovi mehanizmi zakonom regulirani te mogućnost izravne odluke građanina pomaže u stvaranju kompromisa i otvaranja dijaloga s ciljem brzog rješavanja problema te u mnogo slučajevi nije ni potrebno da se dođe do referenduma.

Zanimljivo je spomenuti i relativno novu pojavu u smjeru direktne demokracije, DDD, odnosno direktna digitalna demokracija.¹³⁸ Ovakva demokracija koristi digitalne komunikacijske uređaje kako bi omogućila široko sudjelovanje. Iako nije još nigdje službeno zaživjela na nekoliko mjesta u svijetu započinje se s njenom djelomičnom implementacijom u postojeći sustav. U Australiji se pojavila mobilna aplikacija „Mivote“ koja pokazuje velik interes da postane način glasanja u budućnosti. Tvrde kako daju nepristran, dokazima potkrijepljen sadržaj koji je lako razumjeti zajedno s prednostima i nedostacima za svaku opciju te tek nakon toga daju opciju da glasač da svoj glas.¹³⁹

2.4.2. Predstavnička demokracija

Kako su se mijenjale političke zajednice mijenjalo se i shvaćanje oko toga kako bi se demokraciju trebalo provoditi. Predstavnička demokracija¹⁴⁰ uspostavlja posrednika, aktera koji djeluje između individue i države. Putem izbornog procesa, izabrana je jedna ili više osoba te im je dodijeljen zadatak da donose odluke u ime grupe građana koja ih je izabrala i koju oni predstavljaju. Uloga predstavnika za sobom povlači mnoga pitanja poput: Što doista znači biti predstavnik interesa neke zajednice/grupe? Što ako ono što glasači žele nije isto ono što je u njihovom najboljem interesu? Neki teoretičari smatraju da je odgovornost predstavnika da provodi želju glasača čak i onda kada im to šteti. Takav je model poznat kao model delegata.¹⁴¹ S druge strane postoji shvaćanje da su političari stručnjaci te da bi građani trebali njima dopustiti donošenje odluka budući da oni bolje razumiju određene političke probleme. Ovakvu

¹³⁸ Barillo, I., (2016.), članak na: <https://bitnation.co/blog/direct-digital-democracy-global-collective-intelligence/>

¹³⁹ Informacije o mobilnoj aplikaciji mi vote: <https://mivote.org.au/faq>

¹⁴⁰ Šimac, N., (2001.), str. 6

¹⁴¹ *delegate model*, u Šimac, N., (2001.), str. 8

teoriju donekle podržava Dahl kao što je prikazano u prethodnim poglavljima. Ovakav se model zove model povjerenika.¹⁴² Ovo povjerenje ne znači da ne postoji odgovornost predstavnika prema glasačima, već samo prepoznaje činjenicu da nemaju svi građani znanje i informacije koje oni imaju. U praksi je nemoguće da zastupaju interese baš svakog glasača, ali oni prema dostupnim informacijama zapravo nagađaju što birači žele. Ponekad će biti u pravu, a ponekad neće. Ono što je u ovakvom tipu demokracije važno je da ljudi imaju povjerenje u njihovu sposobnost da donesu racionalnu, obrazovanu odluku. Izborni je sustav takav da se greške kažnjavaju ne biranjem na sljedećim izborima ili micanjem iz službe.

Predstavnički tip demokracije se tako dijeli na parlamentarni sustav i predsjednički sustav.¹⁴³ Parlamentarnih sustava u svijetu ima više od onih predsjedničkih.¹⁴⁴ Kao što njihovo ime sugerira parlamentarni se sustavi razlikuju od predsjedničkih jer moć daju u ruke zakonodavne vlasti. Primjeri ovakvog sustava su Njemačka i Ujedinjeno Kraljevstvo.¹⁴⁵ Ovakav model podrazumijeva birače koji biraju zastupnike u parlamentu. Stranka koja na izborima odnese pobjedu odnosno dobije najveći broj zastupničkih mjesta u parlamentu tada bira „šefa vlade“ odnosno premijera, kancelara i sl. Jedna od karakteristika specifična za ovaj sustav je podijeljena izvršna vlast koja se tako sastoji od šefa vlade premijera i šefa države odnosno predsjednika.¹⁴⁶ Kao član parlamenta, premijer upravlja zakonodavnim procesima i postavlja politički dnevni red. S druge strane, šef države je najčešće svečani predstavnik zemlje. Na primjer, u Španjolskoj je premijer Mariano Rajoy, on surađuje sa svojom strankom na unutarnjoj politici, radi s oporbenim strankama te pregovora s rukovoditeljima drugih zemalja u pitanjima vanjskih poslova. Kralj Filip VI. je šef države i kao takav ne predlaže i ne revidira zakone.¹⁴⁷

Izborni sustav u parlamentarnim demokracijama zasniva se na proporcionalnoj zastupljenosti. Proporcionalna zastupljenost iliti srazmjerna reprezentacija znači da stranke ne dobivaju mjesta u vladi na osnovi većine dobivenih glasova kao što je slučaj u predsjedničkim sustavima, već na osnovi (proporcije) glasova koji su osvojili.¹⁴⁸ Kao što je i ranije objašnjeno

¹⁴² *trustee model*, u Šimac, N., (2001.), str. 8

¹⁴³ Kasapović, M., (1992.), str. 20

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ Isto.

¹⁴⁶ Kasapović, M. (1992.), str. 21

¹⁴⁷ Organizacija Španjolskog političkog sustava:

http://en.administracion.gob.es/pag_Home/espanaAdmon/comoSeOrganizaEstado/Sistema_Politico.html

¹⁴⁸ Kasapović, M. (1992.), str. 22

stranka koja dobije 25% glasova na izborima dobiva otprilike 25% zastupničkih mjesta. Ovakva organizacija osigurava da stranke koje predstavljaju manji dio izbornog tijela imaju šansu utjecati na politiku. Ono što parlamentarni sustav dobije na reprezentaciji gubi na efikasnosti i stabilnosti. Budući da je premijer na svoju poziciju postavljen od strane članova svoje stranke ili koalicije često su prisutne sličnosti u razmišljanju u različitim područjima politike. Pripadnost istoj stranci često je važna u održavanju suradnje. Velik broj stranaka ponekad onemogućuje da jedna stranka dobije većinu koja im je potrebna da izaberu premijera. Zbog toga, čest je slučaj koalicije između stranaka. Poznat je primjer na hrvatskim parlamentarnim izborima 2015. godine kada je HDZ-ova koalicija osvojila 59 mandata što nije bilo dovoljno za uspostavu većine te je stvorena koalicija s Mostom nezavisnih lista koja se nakon manje od godinu dana pokazala nestabilnom te su sazvani prijevremeni izbori.¹⁴⁹ U velikim koalicijama dolazi do puno različitih mišljenja i stavova što otežava postizanje dogovora oko političkih odluka.

Kada je prisutna stranka koja ima većinu te ona postavlja premijera, manja je vjerojatnost konflikta unutar parlamenta, ali i između dvije grane vlasti. Kada je situacija obrnuta, a koalicija velika tada premijer otežano donosi odluke budući da mora zastupati veći broj različitih interesa. Kada je većina stranke ili koalicije nezadovoljna djelovanjem izvršne vlasti ima pravo pozvati se i izglasati „nepovjerenje vladi“ te maknuti premijera s čela vlade. U recentnoj povijesti hrvatske politike postoji i primjer za ovaj slučaj kada je 2016. izglasano nepovjerenje premijeru Tihomiru Oreškoviću.¹⁵⁰

Sposobnost zakonodavnog tijela da bira premijera, u većini slučajeva, stvara određene zajedničke preference između obje grane vlasti. Funkcije oba entiteta su različite, ali je vjerojatnost suradnje veća. Još jedna prednost ovakvog sustava je to što je zakonodavno tijelo dobar prikaz reprezentacije raznolikih političkih interesa prisutnih u društvu. Nedostatak je, kao što je prije rečeno, to što prisutnost mnogo stranaka, ponekad ekstremno različitih stavova, stvara neslaganja u zakonodavstvu što onda opterećuje odnos između parlamenta i izvršne vlasti što može dovesti do situacije u kojoj se politički procesi moraju odgoditi ili čak zaustaviti dok se konflikt ne razriješi.

¹⁴⁹ Hrvatski parlamentarni izbori 2015.: <http://www.izbori.hr/140zas/rezult/1/nrezultati.html>

¹⁵⁰ Video prilog na Dnevnik.hr: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hrvatski-sabor-izglasano-nepovjerenje-tihomiru-oreskovicu---440536.html>

Teoretičari tvrde da, iako su parlamentarne demokracije same po sebi više predstavničke ujedno su i manje stabilne iz različitih već spomenutih razloga. S druge strane, predsjednički sustavi, čija je moć koncentrirana u izvršnoj vlasti imaju tendenciju veće stabilnosti. Za razliku od parlamentarnih demokracija gdje se izbori odvijaju u fazama, u predsjedničkom sustavu, javnost bira članove i zakonodavne i izvršne vlasti u isto vrijeme. Rezultati parlamentarnih izbora nemaju nikakvog utjecaja na sastav izvršne vlasti.¹⁵¹ Na primjer, u SAD-u je moguće da jedna stranka dobije većinu u Kongresu, a da druga stranka dobije predsjedništvo.¹⁵² Takva „podijeljena“ vlast povećava vjerojatnost neslaganja i otežavanja političkih procesa. Predsjednički sustavi djeluju na način da je podjela (moći) vrlo izražena, pa tako parlament kontrolira proračun, predlaže i donosi zakone, odobrava imenovanja na pozicije u vladi, ratificira strane ugovore. Izvršna vlast, predsjednik glavni je zapovjednik nacionalnih oružanih snaga, imenuje članove izvršnih kabineta i predstavnika Vrhovnog suda, također je na čelu države i na čelu vlade. Važno je napomenuti kako izvršna vlast u ovom sustavu nije podijeljena.

Činjenica je da je u predsjedničkim sustavima potrebna većina, pa se zato stranke moraju prilagoditi što većem broju birača, točnije 50% + 1 biračke populacije.¹⁵³ Kao rezultat toga manje je razlika između dvije stranke, razilaze se samo u nekoliko ključnih ekonomskih i društvenih pitanja. Npr. u SAD-u Republikanci i Demokrati imaju različite stavove oko pobačaja, poreza i (podjele) proračuna. Interesi manjina su najčešće potisnuti. Iako ova dvostranačka struktura smanjuje vjerojatnost nestabilnosti koje za sobom nose koalicije manje je „reprezentativna“ odnosno zastupa manji broj različitih interesa javnosti. Kritika Kongresa u SAD-u je najčešće upravo ta, da ne predstavlja pravu reprezentaciju javnosti u smislu spola, rase, društveno ekonomske pozadine i sl.

2.5. Političke stranke

Svako ljudsko biće ima vlastite stavove, svjetonazore, želje i potrebe, no kako bi se neko društvo održalo potreban je dogovor oko određenih temeljnih pitanja što dovodi do povezivanja među članovima sa sličnim stavovima. Ovakve se zajednice formiraju kako bi se sproveli takvi

¹⁵¹ Kasapović, M. (1992.), str. 22

¹⁵² Kasapović, M. (1992.), str. 22

¹⁵³ Isto.

stavovi i stvorila podrška da se oni održe i prošire. Imaju dvije osnovne svrhe/funkcije: „1. *ustrojavaju i usmjeravanju politički izbor građana da ovaj ne bude kaotičan; 2. izraz politike koju građani izaberu za vođenje države, povezuju i kanaliziraju zahtjeve za sva područja života jedne države: Formuliraju različite ideje i programske ciljeve, odlučuju u parlamentu.*“¹⁵⁴

Stranke se u suvremenom smislu javljaju početkom 19. stoljeća. „*Politička je stranka skupina ljudi udruženih da bi zajedničkim trudom promicali nacionalni, opći interes po načelima i na način oko kojih se cijela skupina složila*“¹⁵⁵ Teoretičar Madison definira ih kao: „*određeni broj građana bez obzira čine li u cjelini većinu ili manjinu, koji su ujedinjeni i potaknuti nekom zajedničkom pobudom, strašću ili interesom, protivnim pravima drugih građana ili trajnim i ukupnim interesima zajednice.*“¹⁵⁶

Postoje određene sličnosti među različitim stranakama u svijetu kao što su načini na koji su organizirane, načini na koji djeluju i sl., ali postoje i znatne razlike kao što su postojanje određenih ideoloških uvjerenja koja se uz njih vežu. Stranke omogućuju funkcioniranje predstavničke demokracije na način da zastupaju velik broj ljudi koji su dogovorili zajedničke principe i tijekom političkog djelovanja. U mnogim je demokracijama vlast organizirana upravo na način biranja stranaka koji će onda u parlamentu predstavljati njihove interese. Kako bi se stranka konstituirala potrebno je zadovoljiti pet uvjeta: „*dogovor oko temeljnih načela, dobra organizacija i djelovanje stranke kao cjeline, jasan program, svoju politiku provodi samo ustavnim sredstvima*“¹⁵⁷

Mnoge zemlje u Europi imaju mnoštvo različitih stranaka kao što su npr. socijalističke, zelene, socijaldemokratske itd. dok u SAD-u, na primjer, postoje dvije velike stranke, a mnogo malih stranaka ili čak pojedinaca koji također sudjeluju na izborima. Međutim, Šimac upozorava kako: „*Broj stranaka nije dokaz vrsnoće, ali ni slabosti demokracije, potrebno je da postoji više stranaka, a prirodno i dobro da se stranke smjenjuju na vlasti*“¹⁵⁸

Idealno političke stranke trebale bi biti veza između pojedinca kao glasača i države odnosno vlade. Trebale bi biti sredstvo komunikacije i zagovornici interesa određene zajednice, održavati političku svijet građanina te mu putem stranaka omogućiti sudjelovanje u političkim

¹⁵⁴ Šimac, N., (2001.), str. 26

¹⁵⁵ Sartori, G., (1987.), u Šimac, N., (2001.), str. 26

¹⁵⁶ Madison, J., (1966.) u Held, D. (1990.), str. 74

¹⁵⁷ Šimac, N., (2001.), str. 26

¹⁵⁸ Isto.

poslovima. Stranke bi trebale u svakom trenutku biti odgovorne svojim glasačima. Glavni cilj svake stranke je naravno, utjecati na izborno tijelo i zadobiti povjerenje u njihove programe kako bi pobijedili na izborima i osigurali provođenje tog istog programa.

Glavni problemi što ih postavljaju stranke javljaju se kada jedna stranka formira većinu. Onda postoji opasnost da će sam oblik narodne vlasti omogućiti takvoj skupini da „*svojoj žudnji za vlašću ili svojim interesima žrtvuje i opće dobro i prava svih ostalih građana.*“¹⁵⁹ Kako bi se spriječila prevlast jedne stranke, neodgovorno ponašanje i nesprovođenje programa kada jednom dođu na vlast izuzetno je važno postojanje opozicije koja služi kao svojevrsna kontrola vladajuće stranke. Opozicija tako ima izuzetno veliku ulogu u demokraciji. „*Bez opozicije nema demokracije.*“¹⁶⁰ Opozicija jača svijest građana oko politički važnih pitanja i održava odgovornost vladajuće stranke prema svojim, ali i ostalim biračima.

Postavlja se pitanje jesu li stranke najbolji način udruživanja građana kako bi se ujedinile želje i ciljevi skupine građana. Što je s pravom na informacije, slobodu govora i javnu riječ koje bi država trebala osigurati, što se ne događa uvijek, pa pobjedu odnosi najbogatija stranka koja svoje programe predstavlja na privatnim medijima. Također, nije uvijek cilj stranke doći na vlast nego i promicanje svojih užih interesa. Ovo su samo neki od problema vezanih uz političke stranke koji će se objasniti i opisati u sljedećim cjelinama ovog rada.

2.6. Mjerenje demokracije

Konsenzus oko toga kako mjeriti neki režim ne postoji. Mjerenje koje bi adekvatno i točno obuhvatilo neki režim kroz različito vrijeme i različite države vjerojatno nije u potpunosti moguće, no to ne znači da ono kao takvo nije potrebno. Analizom i mjerenjem određenih režima prikupljaju se važni podatci o napretku, razvoju i posljedicama pa je na taj način moguće utjecati i na smjer kojim će ići u budućnosti. U istraživanju¹⁶¹ o prednostima i nedostacima mjerenja demokracije navodi šest ključnih karakteristika vezanih uz pristup takvom mjerenju:

¹⁵⁹ Held, D., (1990.), str. 75

¹⁶⁰ Horvat, B., (2002.), str. 38

¹⁶¹ Coppedge, M., et.al., (2001.), str. 247

„Definicija, preciznost, pokrivenost i izvori, kodiranje, agregacija i testovi valjanosti i pouzdanosti“¹⁶²

Postoji nekoliko različitih pokušaja i ideja mjerenja demokracije. Analiza demokracije nije jednostavan zadatak te nailazi na mnoge probleme. Prvi takav problem je pronaći pouzdane mjere koje neće dati samo podatak je li neki sustav demokracija ili nije demokracija. Mnogo je različitih vrsta mjerenja nastalo zbog, kao što je prije navedeno, velikog neslaganja oko toga što demokracija zapravo je i što ju takvom čini. Treba uzeti u obzir da svako od mjerenja demokracije koje će se navesti ima svoje prednosti i nedostatke.

Tri su indikatora stanja demokracije koji se najčešće koriste, a to su Bollenov indikator liberalne demokracije, Gurrov indikator institucionalne demokracije te Gastilova ocjena političkih prava i civilnih sloboda.¹⁶³ Svi oni demokraciju video kao kontinuiranu varijablu, a ne samo da li negdje demokracije ima, a negdje nema što u mjerenju omogućuje da se izbjegne trpanje slučajeva određene rubne demokracije u jednu od tih kategorija i stvara ideju da proces demokratizacije nema određen kraj.

Bollenov indeks¹⁶⁴ opisuje liberalnu demokraciju kroz dvije ključne karakteristike: politička sloboda i demokratska vladavina. Politička sloboda odnosi se na mogućnost da ljudi slobodno izražavaju svoje stavove bez straha od progona te mogućnost sudjelovanja u političkim organizacijama prema svojem odabiru.¹⁶⁵ Demokratska vladavina odnosi se na odgovornost vlasti prema građanima, ali i pravo građana da sudjeluju u vlasti, direktno ili putem predstavnika. Mjerenje političke slobode vrednuje se kroz slobodu opozicije, slobodu medija i vladine sankcije.¹⁶⁶

Ted Robert Gurr politolog je koji je zajedno sa suradnicima razvio Polity Data¹⁶⁷ koji kroz širok raspon varijabli ukazuje na pokazatelje institucionalne demokracije. Prepoznavanjem promjena u političkim režimima te obuhvatom velikog povijesnog razdoblja od 1800. do danas Gurr donosi zaključke o institucionalnoj demokraciji na temelju: *„prisutnosti institucija i procesa kroz koje građani mogu izraziti svoje stavove o različitim politikama,*

¹⁶² Slobodan prijevod: definition, precision, coverage and sources, coding, aggregation, and validity and reliability tests

¹⁶³ Bollen, K., (1980.), Gurr, T.R., (1990.) i Gastil, J., (1985.) u Coppedge, M., et.al. (2001.)

¹⁶⁴ Bollen, K., (1980.) u Coppedge, M., et.al. (2001.), str 251

¹⁶⁵ Coppedge, M., et.al. (2001.), str. 252

¹⁶⁶ Isto.

¹⁶⁷ Gurr, T.R., (1990.) u Coppedge, M., et.al. (2001.), str. 254

odlukama i vođama, garancije civilnih sloboda kako u svakodnevnom tako i u političkom životu građana, te postojanje ograničenja moći izvršne vlasti.“¹⁶⁸ Gurrov indeks demokraciju vrednuje skalom od 0 do 10, gdje je 10 „najdemokratskija“

Freedom House Index¹⁶⁹ najpopularniji je indikator demokracije. Razvio ga je sociolog Raymond Gastil. Kroz dvije skale sa stupnjevima od 1 do 7 mjeri se nivo političkih prava i društvenih sloboda. Na primjer, zemlja u kojoj su politička prava najbliža idealnom bit će na broju jedan. Takav se rezultat dobiva nizom pitanja koja pokrivaju devet stavki kao što su prisutnost slobodnih i pravednih izbora, prisutnost i važnost uloge oporbe te sudjelovanje manjinskih grupa u vladi ili njihovo uvažavanje na neki drugi način.¹⁷⁰ Skala građanskih sloboda također ima raspon od 1 do 7, gdje 7 predstavlja najmanje slobodne. Rezultati se dobivaju tumačenjem liste od čak trinaest građanskih sloboda. Država koja je na ovoj skali smještena na prvom stupnju ima slobodu: „udruživanja, okupljanja, demonstracija, govora, religije te nezavisne i slobodne medije te sudove.“¹⁷¹ Rezultati dobiveni kroz ove dvije skale svrstavaju države u tri kategorije: „slobodna (1-2.5.), djelomično slobodna (3-5.5) i ne-slobodna (5.5-7). Prema podacima¹⁷² iz 2017. godine u kategoriju slobodnih zemalja spadaju države kao što su Australija (1), Hrvatska (1.5) te Bugarska (2), u djelomično slobodne zemlje spadaju Albanija (3), Makedonija (3.5), Kenija (4), u zemljama koje su u posljednjoj kategoriji sloboda je maksimalno ograničena, a u nju spadaju zemlje poput Angole (6) i Sudana (7). Prema uzorku¹⁷³ od 197 zemalja, čak je u njih 40 prisutno svakodnevno kršenje ljudski prava i sloboda. Freedom House indeks ipak ukazuje na to da postoji napredak prema političkoj slobodi. Zanimljive su promijene od 1980. godine pa do danas. „U prvoj polovici desetljeća 40% svjetske populacije živjelo je u uvjetima klasificiranima kao (ne-slobodne“, 20% kao djelomično slobodne i 35% kao slobodne. U Ranim devedesetima, kategorija ne-slobodne pala je na 30%, djelomično slobodne je porasla na 45%, dok je „slobodni“ kategorija pala na 25%“¹⁷⁴ Autori analize mjerenja smatraju da to ukazuje da je tijekom perioda trećeg vala

¹⁶⁸ Gurr, T.R., Jagers, K., Moore, M., (1990.), u Coppedge, M., et.al. (2001.)

¹⁶⁹ Gastil, J., (1985.), u Coppedge, M., et.al. (2001.), str. 260

¹⁷⁰ Coppedge, M., et.al. (2001.), str. 261

¹⁷¹ Isto.

¹⁷² Freedom house index: <https://www.idea.int/data-tools/question-view/445>

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Coppedge, M., et.al. (2001.), str. 261

demokracije određen broj demokracija doživjelo regresiju u odnosu na viši nivo demokracije u kojem su prije živjeli.

Dodjeljivanje bodova odnosno brojeva konceptu kao što je sloboda nezahvalan je i težak zadatak koji će u najboljem slučaju prikazati približno stanje u stvarnosti. Unatoč tome, ovakvo mjerenje omogućuje kvalitetnije analize te podupire ideju da su neke slobode zajedničke svim zajednicama bez obzira na rasne, kulturne, ekonomske, religijske i druge razlike što omogućuje zagovornicima demokracije pomoć u njenom predstavljanju odnosno širenju. Također, omogućuje usporedbe kroz povijest jedne države, ali i usporedbe jedne države s drugom. Važnost ovakvog mjerenja je i u tome što daje potpuniju sliku u drugim mjerenjima napretka ljudskog roda bilo ekonomskog, tehnološkog ili nekog drugog. Građanske i političke slobode i demokracija su dva različita koncepta i svakako je važno napraviti distinkciju između njih, ali su također i duboko povezani jedan s drugim. Iako ne baš direktno, a ni kompletno, mjerenje jednog mjeri drugo. U političkim je teorijama prisutno na desetke pokušaja različitih kvantitativnih mjerenja građanskih sloboda, većina ih je u ovom komparativnom smislu. Spominjanje svih ne bi imalo smisla, ali je bitno napomenuti da daju zanimljiv uvid kako u prirodu teme tako i u probleme same metodologije koje koriste. Ovakve vrste istraživanja neupitno su vrijedni dodatak cjelokupnom shvaćanju povijesti ljudskog roda, promjena, napretka, ali i problema s kojima se suočava, no rezultate takvih istraživanja potrebno je shvaćati s oprezom iz nekoliko razloga. Potrebno je jako dobro odrediti svrhu mjerenja, način mjerenja i ono što se mjeri. Na primjer, izlaznost glasača nije uvijek dobar pokazatelj stanja politike u državi pa tako velika izlaznost može značiti i veliku zainteresiranost glasača, ali i način protesta i nezadovoljstva npr. glasanjem za opoziciju. Mala izlaznost, s druge strane, može značiti i nezainteresiranost glasača, ali i zadovoljstvo trenutnim stanjem. U nekim je državama teže doći do informacija o nivou građanskih i ljudskih prava i sloboda, no nedostatak informacija ne znači uvijek loše ili dobro stanje. Teško je utvrditi u kojoj su mjeri na primjer manjine i žene isključene iz političkog diskursa. Mjerenja ljudskih i građanskih prava i demokracije kao takve treba shvatiti kao samo jedan od pokazatelja situacije u nekoj zemlji.

3. Problemi i kritika demokratskih sustava

3.1. Teorijski nedostaci koncepta demokracije

3.1.1. Legitimnost demokratske vlasti

Demokracija svoju stabilnost i uopće funkcioniranje oslanja na princip političke legitimnosti. Politički legitimitet podrazumijeva priznavanje prava na vlast nekog vladara, zakona ili institucije od strane pojedinca ili zajednice koji takvu vlast podržavaju ili je smatraju nužnom.¹⁷⁵ „Stabilnost svake priznate demokracije zavisi ne samo od ekonomskog razvitka, već isto tako i od djelotvornosti i legitimnosti njezina političkog sistema.“¹⁷⁶

U suvremenoj teoriji koja se bavi demokracijom često je prisutna ideja da je demokracija nužna za ostvarivanje političkog legitimiteta. Postoje nekoliko različitih shvaćanja odnosa demokracije i legitimiteta. Jedan od njih, *demokratski instrumentalizam*, shvaća legitimitet kroz kvalitetu ishoda određenih odluka u demokratskom režimu. Na to se gleda kao jedino relevantno za potvrđivanje političkog legitimiteta.¹⁷⁷ Suprotno takvom stajalištu je ono koje demokratski legitimitet shvaća neovisno o njegovoj instrumentalnoj vrijednosti. Prema takvom su viđenju demokratske proceduralne forme i političke organizacije nužne za politički legitimitet.¹⁷⁸ Shvaćanju ideje političkog legitimiteta može se pristupiti na dva načina. Deskriptivno, referirajući se na spremnost ljudi da se pridržavaju pravila. Ljudi mogu podržavati neki režim iz mnoštva različitih razloga kao što su tradicija, vjera u vladara, vjera u sustav i sl. Različite izvore političkog legitimiteta, odnosno razloge zbog čega pojedinac odlučuje nešto prihvaćati ili pokoravati se Weber ovako objašnjava:

- „1. tu nema nikakvog izbora (naredbe ili prisila)
2. o tome ne razmišljamo nikad i činimo kako se to uvijek činilo (tradicija)
3. ne želimo se uznemiravati ni na koji način (apatija)
4. iako nam se neka situacija ne sviđa ne možemo zamisliti da bi se stvari doista izmijenile (pragmatička pomirenost)

¹⁷⁵ Kasapović, M., Zakošek, N., (1996.), str. 17

¹⁷⁶ Mratović, V., (1971.), str. 214

¹⁷⁷ Aragon, J., (2010.), str. 3

¹⁷⁸ Aragon, J., (2010.), str. 3

5. *Nezadovoljni smo sa stvarima kakve jesu, ali unatoč tome pristajemo na njih kako bi ostvarili neki cilj; pomirujemo se jer je to dugoročno u našu korist (instrumentalno prihvaćanje, uvjetno slaganje)*

6. *U okolnostima i s informacijama koje imamo to je ono što je ispravno za nas kao pojedinca ili zajednicu, (normativno slaganje)*

7. *to je ono s čime bismo se u idealnim okolnostima, sa svim znanjem koje bismo htjeli imati, sa svim mogućnostima da otkrijemo okolnosti i potrebe drugih, svakako složili (idealno normativno slaganje)*¹⁷⁹

Ovakav deskriptivni pristup uglavnom se ne bavi pitanjem o tome da li su građani u pravu ili u krivu oko svoje spremnosti da vjeruju vlasti. Premisa demokratske legitimnosti proizlazi iz toga da vlast izvršava volju naroda, ali stabilnost i funkcionalnost svakog političkog sustava određeni su i strukturom svojih institucija.¹⁸⁰ Uvjeti koji omogućuju politički legitimitet te održavaju stabilnost i učinkovitost demokratskih sustava kako ih Claus Offe opisuje su: „1) podrška političkoj zajednici; 2) podrška temeljnim načelima režima, normama i postupcima; 3) procjena učinka režima; 4) potpora režimskim institucijama; i 5) potpora tijelima vlasti“¹⁸¹

Glavne debate o političkom legitimitetu vode se oko toga da li u suvremenim društvima dolazi do krize legitimiteta koja uzrokuje nestabilnost u demokratskim sustavima. Legitimnost je procjena vrijednosti, politički sistem se smatra legitimnim ili nelegitimnim prema tome u kojoj mjeri su njegove vrijednosti prilagođene vrijednostima građana. Legitimitet se najčešće mjeri povjerenjem. Povjerenje se smatra ključnim za održavanje učinkovitosti demokratskih vlada, a upravo je ta učinkovitost jedan je od najsnažnijih čimbenika za razvoj demokratske legitimnosti. Konstantna negativna percepcija učinka vlasti loše utječe na legitimitet demokratske vlasti. Kako bi se izbjeglo opadanje političkog legitimiteta, vlade moraju uvjeriti ljude da za svoju poslušnost i suglasnost dobivaju nešto za uzvrat, a za sada se čini da unatoč tvrdnji demokracije da su ljudi izvor političke vlasti i ne profitiraju mnogo iz toga.

¹⁷⁹ Weber, M., (1987.), u Held, D., (1990.), str. 227

¹⁸⁰ Aragon, J., (2010.), str. 3

¹⁸¹ Offe, C., (1982.) u Kasapović, M., Zakošek, N., (1996.), str. 171

3.1.2. Postojanje općeg dobra

Koncept općeg dobra nema jednoznačnu definiciju. Ideja općeg dobra mijenja se ne samo ovisno o disciplini iz koje se promatra već i od teoretičara do teoretičara. U nekom generalnom smislu moglo bi se reći da je opće dobro ideja da postoji nešto što je u nekoj zajednici najbolje za sve ili većinu njenih pripadnika. Uzmemo li onu najjednostavniju definiciju demokracije u kojoj se demokraciju shvaća kao vladavinu naroda, a glavni princip takvog određenja je da se djeluje prema odluci većine postavlja se pitanje šteti li takav proces manjinama odnosno, možemo li u tom slučaju uopće govoriti o postojanju općeg dobra? Uzme li se pretpostavka da je opće dobro nešto što je racionalno određeno dobro za neku zajednicu znači li to da sve što nekome ne spada pod takav koncept općeg dobra možemo odbaciti kao iracionalno?

U klasičnoj filozofskoj teoriji opće je dobro uvijek ispred bilo kojeg pojedinačnog dobra. Opće dobro, tako shvaćeno, pretpostavlja da je kada se odlučuje o nekom pitanju nužno gledati na opće dobro i interese zajednice.

Schumpeter tvrdi da opće dobro ne postoji, te da je to samo dobro većine, a nikako ne svih. *„Lakomisleno je i cinično pretvarati se da demokracija može postati samoupravljanom zajednicom koja se rukovodi jedino općim dobrom, znajući da će jednom skupu interesa biti udovoljeno iznad drugih: interesima onih koji upravljaju“*¹⁸²

Mnogi drugi kritičari također u pojmu općeg dobra ne nalaze puno smisla. U suvremenim demokratskim zemljama postoji velika raznolikost, grupa, interesa i stavova da je teško pronaći ideju koja bi odgovarala pojmu zajedničkog dobra. Ljudi imaju različite vrijednosti i različite potrebe, rijetko kada imaju iste ciljeve, a i onda je teško dogovoriti se oko sredstva za ostvarenje tih ciljeva.

Autori poput Roberta Dahla i Norberta Bobbia koji se ne slažu s ovakvom argumentacijom izlažu kako je pogreška napravljena u početnoj definiciji demokracije te tvrde kako: *„Demokracija nije vladanje većine, već odlučivanje većine.“* Za Mratovića narod predstavlja idealno jedinstvo jednakih građana te zbog toga svaki pojedinac predstavlja čitav narod. *„Interesi se ne razlikuju, jer važe samo opći, a ne pojedinačni, sebični interesi. Oni koji*

¹⁸² Schumpeter, J., (1976.), u Held, D., (1990.), str.172

*vladaju, vladaju u interesu svih premda se odluka donosi voljom većine.*¹⁸³ Individualne odluke donosi pojedinac, grupne odluke donosi grupa, a kolektivne odluke donose mnogi. *„Nije bitno tko donosi odluku nego njezin doseg, tko god da odlučuje, odlučuje za sve.”*¹⁸⁴

Norberto Bobbio upozorava na to da opće dobro i pravilo većine ne moraju biti vezani jedan uz drugi. *„To izjednačavanje proizlazi iz pogrešne interpretacije klasične definicije demokracije kao vladavine većine. Vladavina većine označava koliko njih vlada ali ne i kako.”*¹⁸⁵

Dahl također piše kako da bi demokracija bila učinkovita to treba biti odlučivanje većine uz uvažavanje manjine. *„Premda volja većine treba uvijek da ima prevagu, ta volja, da bi bila pravična, mora biti razborita.”*¹⁸⁶

3.1.3. Ideja jednakosti i slobode

Kako bi se doprinijelo shvaćanju demokracije nužno je obratiti pažnju na problem odnosa između koncepta slobode i koncepta jednakosti. Ove dvije ključne vrijednosti tako se često pojavljuju uz demokraciju da su postale gotovo neodvojivi koncepti, a demokratska su društva od toga stvorila credo.¹⁸⁷ *„Jednakost i sloboda ne samo da su upisane u temeljna načela demokracije nego se stavljaju u prvi red institucionalne scene, onoliko spektakularno koliko je to moguće.”*¹⁸⁸

Ono što je problematično je to što su sloboda i jednakost ne mogu u punom smislu zajedno funkcionirati u istom sustavu: *„Ako smo svi jednaki, tada nitko od nas nema slobodu da bude nejednak, a ako smo slobodni tada je nejednakost neizbježna.”*¹⁸⁹ Norberto Bobbio se i sam slaže s takvim shvaćanjem: *„U najširem smislu pravo na slobodu i pravo na jednakost međusobno su oprečne vrijednosti: ni jedna od njih se ne može u potpunosti ostvariti a da pritom znatno ne ograniči drugu”*¹⁹⁰

¹⁸³ Mratović, V., (1971.), str. 48

¹⁸⁴ Sartori, G., u Kasapović, M., Zakošek, N., (1996.), str. 213

¹⁸⁵ Bobbio, N., u Kasapović, M., Zakošek, N., (1996.), str. 199

¹⁸⁶ Dahl, R., (1956.), str. 35, Mratović, V., (1971.), str. Str 48

¹⁸⁷ Braud, P.,(2004.), str. 84

¹⁸⁸ Braud, P.,(2004.), str. 89

¹⁸⁹ Isto.

¹⁹⁰ Bobbio, N., (1992.), str. 199

Sloboda nije ni slobodna ni bezuvjetna. Funkcionira unutar limita zakona. Jednakost također ima svoje limite, određena doza socioekonomske nejednakosti je neizbježna. Ljudi su različiti, s različitim vještinama, prilikama i resursima. „*Jasno je da postoje snažne prisilne mjere koje riječ sloboda svakodnevno lišavaju smisla, i snažne društvene nejednakosti koje ideal jednakosti čine problematičnim.*“¹⁹¹ Bobbio smatra kako, jedini oblik jednakosti koji je kompatibilan sa slobodom, jest jednakost u slobodi, što bi značilo da svatko može imati onoliko slobode koliko je kompatibilno sa slobodom drugih, te može činiti sve ono što ne ulazi u jednaku slobodu drugih.¹⁹² Jednakost prema tome služi kao neka vrsta jamstva demokratskog društva.

Prema Aristotelu, postoje dva kriterija slobode: „a) *naizmjenice vladati i biti vladan* b) *živjeti kako tko hoće.*“¹⁹³ Sloboda se s demokracijom povezuje tako što u teoriji maksimalno omogućuje da pojedinci žive pod zakonima koji su sami odabrali, budući da u demokraciji ljudi vladaju sami sobom. Dahl se s takvom idejom slobode u načelu slaže: „*Vladati samim sobom, pokoravati se zakonima koje smo sami izabrali, biti samoodređujući, jest poželjan cilj.*“¹⁹⁴ U korist demokracije ide ovakvo viđenje, budući da ona, za razliku od bilo kojeg drugog oblika vladavine, maksimizira slobodu i osigurava da struktura vlasti i zakoni dolaze iz onih kojim se vlada. Problem nastaje, upozorava Dahl, u drugom principu demokracije.¹⁹⁵ U demokraciji se o svim pitanjima odlučuje glasanjem, što onda kada većina odluči kojim se zakonima podvrgavati? Očito je da manjinom koja je izgubila neće vladati zakoni koje je sama izabrala.

Problem nije samo u teorijskom koncipiranju ideja slobode i jednakosti, već problemi nastaju i u postojećim političkim sustavima gdje su ta velika demokratska načela zapravo uskraćena većini ljudi. Budući da su određena prava, slobode i mogućnosti bitne za sam demokratski proces, sve dok taj proces postoji moraju postojati i ta prava. Oni uključuju prava na slobodu izražavanja, političkog organiziranja, oporbu, poštene i slobodne izbore i tako dalje. Aktualne demokracije ne ispunjavaju uvijek ove demokratske standarde, a u praksi manjine vladaju većinama. O tome će se nešto više reći u narednom poglavlju.

¹⁹¹ Braud, P., (2004.), str. 84

¹⁹² Bobbio, N., (1992.), str. 199

¹⁹³ Held, D., (1990.), str. 33

¹⁹⁴ Dahl, R.A., (1999.), str. 89

¹⁹⁵ Isto.

3.2. Praktični nedostaci demokratskih sustava

3.2. 1. Problemi demokratskog procesa

Uz demokratske se procese vežu mnogi problemi, od pritiska na glasače, manipulacija rezultata, dugo čekanje na izborne rezultate, ograničenja izbornog prava, ali i nezainteresiranost glasača samo su neki od mnogih. Probleme koji se vežu uz izbore gotovo je nemoguće izbjeći što potvrđuje niz primjera u povijesti demokracije neovisno o njenom tipu i sustavu organizacije.

Ograničavanje izbornog prava problem je koji je i dalje prisutan u mnogim državama koje sebe nazivaju demokratskima. Normalno, postoje određena nužna ograničenja. Dob glasača jedna je od uobičajenih ograničenja, pa se tako u većini europskih zemalja glasati može tek s 18 godina, no u nekim zemljama poput Kube, Brazila i Malte može se glasati već sa 16 godina.¹⁹⁶ Minimalna dob glasača je svugdje regulirana, ali rijetko se spominje i maksimalna dob glasača. U Argentini je na primjer glasanje obavezno, dok je neobavezno onima preko 70 godina.¹⁹⁷ Argumenti koji se koriste kako bi se ograničila dob glasača su: „To nije njihova budućnost“, „Ne razumiju posljedice svojih glasova“, „Lakše je manipulirati njihovom odlukom“ i sl. Međutim, svaka donesena odluka i rezultati izbora stupaju relativno brzo na snagu, tako da ipak to je njihova budućnost. Činjenica je i da je velik broj visokih dužnosnika starije od 60 godina kao što je to Trump (71), Putin (65), Merkel (63).¹⁹⁸

Druga ograničenja izbornog prava često su moralne, pravne ili političke naravi. Spol je nažalost često određivao i ograničavao zbornu pravo pa tako žene nisu smjele sudjelovati u političkom životu sve do sredine 19. stoljeća. Prva zemlja koja je ženama dodijelila izbornu pravo je Novi Zeland, 1983. godine¹⁹⁹ dok su neke zemlje poput Katara i Kazahstana ženama pravo da glasaju uskraćivale sve do 1990.²⁰⁰

¹⁹⁶ Rađa, T., (2000.), str. 8

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ Isto., str. 9

¹⁹⁹ Women's right pamflet, UN, (2014.)

²⁰⁰ Isto.

Još je jedno ograničenje dugo bilo prisutno, a odnosi se na pismenost. Glasovanje je nepismenim osobama u npr. Čileu bilo zabranjeno sve do 1970.²⁰¹ Danas je glasanje zabranjeno osobama pod skrbništvom.²⁰² Česti uvjeti i restrikcije postavljaju se po pitanju druge narodnosti, nacionalnosti i prava glasa izbjeglica. U ovakvim je slučajevima najčešće glasanje dozvoljeno samo u pitanjima lokalne politike.²⁰³

Zanimljivo je istraživanje²⁰⁴ Damira Pilića koji je koristeći rezultate predizborne ankete pokušao odgovoriti na pitanja o tome kako bi Hrvatska izgledala da su na proteklim izborima²⁰⁵ glasale samo osobe mlađe od 30 godina, samo stariji od 70, samo oni bez škole ili samo ljudi koji su završili fakultet? Analizom anketnih preferencija četiri skupine građana: najmlađih (ispod 30 godina), najstarijih (iznad 70), najmanje obrazovanih (bez škole ili s nezavršenom osnovnom školom) te najobrazovanijih (sa završenim fakultetom ili višom školom) dobiven je rezultat: *„Evidentno je da četiri promatrane skupine birača daju četiri različite Hrvatske. Stara paradigma da za HDZ glasaju stariji i manje obrazovani građani, a za SDP mlađi i obrazovaniji, potvrdila se tek djelomično: pokazalo se da vrijedi za obrazovanje, ali ne i za dob. Naime, u najmlađoj skupini birača HDZ je dobio više mandata od SDP-a, dok je kod najstarijih rezultat obrnut. To je potvrda trenda da je ova generacija mladih konzervativnija od svojih roditelja. Ukratko: najmlađi žele više Mosta i Živog zida, najstariji ne žele dirati klasični i tradicijski duopol, oni bez škole daju dvotrećinsku većinu HDZ-u, a najobrazovaniji na vlast uvjerljivo dovode SDP. Štoviše, da glasaju samo najobrazovaniji, SDP bi pobijedio u svih deset izbornih jedinica.“*²⁰⁶

Uzme li se u obzir onu najosnovniju definiciju demokracije kao vladavine naroda odnosno oblika vladavine preko koje građani ostvaruju nadzor nad političkom vlašću pitanje (ne) izlaznosti nameće se kao još jedan veliki problem samog demokratskog procesa. U mnogim državama građani odlučuju ne izaći na izbore i ne glasati. S jedne strane ne glasanje je osobna odluka i sloboda izbora te prema tome i demokratska, a s druge strane postavlja se pitanje može li se nešto uopće zvati demokracijom ako je ne sudjelovanje u izborima toliko veliko, da

²⁰¹ Rađa, T., (2000.), str. 8

²⁰² Isto.

²⁰³ Isto., str. 9

²⁰⁴ Pilić, D., (2016.), članak na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/425637/evo-kako-bi-izgledao-sabor-da-glasaju-samo-mladi-stari-ili-neobrazovani-u-kojoj-od-ove-4-hrvatske-biste-voljeli-zivjeti>

²⁰⁵ Isto.

²⁰⁶ Isto.

manjina zapravo odlučuje i samim time i vlada? Neki autori tvrde kako je glasanje zapravo jedini mehanizam demokracije koji građanin može koristiti, znači li to da se ljudi kada ne glasaju odriču upravo osnovne karakteristike demokratskog procesa?

Razlozi slabe izlaznosti uključuju različite ekonomske, moralne, filozofske, demografske ali i praktične uzroke. Često se od ljudi može čuti kako ne glasuju jer: „*ih ne interesira politika*“, „*ne sviđaju im se kandidati*“, „*misle da njihov glas nije bitan*“, „*ništa se ionako neće promijeniti*“. „*Cinizam, apatija, pesimizam i nedostatak entuzijazma, nezadovoljstvo, razočarenje i osjećaj bespomoći samo su neki od razloga slabog interesa za politiku. Ljudi smatraju da vlade troše mnogo novaca i vremena umjesto donošenja dobrih odluka za opće dobro već donose odluke u cilju vlastitih interesa. Političari su nepošteni, bez integriteta i postižu jako malo.*“²⁰⁷

Visoka izlaznost poistovjećuje se s većim legitimitetom trenutnog sustava i na to se gleda kao generalno dobru stvar, dok se mala izlaznost povezuje s građanskom apatijom i općom nezainteresiranošću. Neki autori tvrde kako je to zapravo znak zdrave demokracije, nezainteresiranost znači slaganje sa stanjem kakvo je i puno povjerenje u sustav.²⁰⁸

Slaba izlaznost stvara velike posljedice za demokraciju i državu, a povećanje zanimanja za sudjelovanje je jako teško izazvati. Veća izlaznost, s druge strane, ne garantira da će oni izabrani biti vjerniji prikaz onih koje predstavljaju budući da, na primjer, veća izlaznost bude koncentrirana oko bijelih, bogatih, visokoobrazovanih to će se reflektirati i na izabrano tijelo. Ukoliko veća izlaznost bude od strane umirovljenika, a ne mladih tada će se i zakoni donositi u korist umirovljenika. Nejednaka izlaznost tada postaje još veći problem od slabe izlaznosti. Postoji ideja da bi glasači koji se nalaze na marginama društva mogli znatno utjecati na ishod glasanja. Pojedinci koji rijetko ili nikada ne glasuju vjerojatno se u svojim vrijednostima i stavovima znatno razlikuju od redovnih glasača.

Nejednakost u participaciji u političkim odlukama donosi velike posljedice u smislu donošenja odluka koje nisu najbolje za sve građane neke države već za određenu skupinu koja je glasala. Predlagana rješenja za nisku izlaznost ne daju uvijek željene rezultate, pa čak i onda kada je izlaznost značajno povećana to ne garantira da će predstavnici donositi odluke koje predstavljaju želje većine. Obavezno glasanje je jedna od mogućih alternativa. Prema takvom

²⁰⁷ Štifanić, M., (2017.), str. 10

²⁰⁸ Lipset, S. M., (1963.), u Held, D., (1970.), str. 196

bi se sustavu kažnjavalo pojedince koji neopravdano ne glasuju, ali i dalje imaju izbor ne glasati. Kazne bi bile novčane ili kroz određene sankcije. Novčane kazne ne glasačima prisutne su u mnogo država među kojima su Australija, Belgija i Brazil. U tim je zemljama izlaznost vrlo visoka. Argument da obavezno glasanje uskraćuje osobnu slobodu je dosta mlak budući da se isto može reći i za obavezno školovanje ili plaćanje poreza. Nekakav protuargument bio bi da će ljudi glasati samo da glasuju, i da to nije izraz njihovih stvarnih interesa.

U teoriji, povećanje izlaznosti smanjilo bi nejednakosti među društvenim skupinama, odraz je interesa ljudi za politiku i odluke koje se donose u njihovo ime. Također, ukazuje na političku pismenost i važan je način stvaranja slike o zadovoljstvu građana vladom, strankama i njihovim politikama. Unatoč tome, nekoliko provedenih istraživanja dalo drugačije rezultate o tom pitanju. O ovoj temi pisane su različite teorije i rađeno je mnogo istraživanja no bez konkretnih rezultata koji bi mogli dati odgovore na neka od ovih pitanja, ali i predvidjeti razvoj glasanja i izlaznosti na izbore u budućnosti.

3.2.2. Političke elite i korupcija

U svakom društvu postoji određena skupina ljudi koji, zbog doprinosa, utjecaja i sposobnosti u nekom području imaju status elite. Elite tako mogu biti znanstvene, poslovne, umjetničke i sl. U ovom će se poglavlju objasniti što su to političke elite i što one znače u demokratskom društvu.

Članovi elita imaju velik utjecaj na oblikovanje vrijednosti i stavova u društvu, pogotovo u svom području. Charles Wright Mills elite opisuje kao: „*Oni čije odluke imaju velike posljedice, koji mogu realizirati svoju volju čak i ako se netko tome protivi, te imaju najviše onoga čega se može imati – novac, moć i prestiž.*“²⁰⁹

Političke elite bi prema tome bila skupina ljudi koji donose političke odluke i utječu na smjer politike, imaju veliku moć i važan položaj u politici nekog društva.

Mondal političkom elitom smatra:

„a) one koji su izabrani/imenovani u nekom državnom tijelu

²⁰⁹ Wright Mills, C., (1956.), str. 6

b) one koji zauzimaju važne pozicije u nacionalnim ili državnim političkim strankama

c) pojedince koji ne posjeduju nikakav formalni položaj ni u vladi ni u političkim strankama“²¹⁰

Vlast je svakako jedan od glavnih ciljeva svake stranke/pojedinca no ponekad je promicanje svojih užih interesa glavni razlog dolaska na važne političke položaje. „*Političari supermeni za svoje interese, a invalidi za potrebe građani, demokracija se provodi nedemokratski i autoritarno.*“²¹¹ Političke elite održavaju se na vlasti ili oporbi skretanjem pozornosti javnosti na relativno politički nevažne probleme i stvaranjem podjela u društvu. U Hrvatskom je društvu to održavanje lijevo-desno ideologije zbog koje ljudi često ne vide da promjena vlasti ne donosi neku bitnu promjenu. „*Ideološki podijeljeni građani ne uspijevaju vidjeti kroz maglu u koju ih svakodnevno bacaju političari.*“²¹²

Političke su elite demokraciju prilagodile svojim interesima i interesima kapitala, dok se tako zvana desnica i ljevica međusobno optužuju i nastavljaju podjelu u društvu. Političari glume karizmatičke vođe koji se nastoje prikazati kao čuvari i promicatelji vrijednosti lijeve ili desne ideologije. Jedni se predstavljaju kao naprednjaci, drugi kao konzervativci. „*(...) i jedni i drugi predstavljaju se kao političari do srži predani nacionalnim interesima i demokraciji te posvećeni reformama.*“²¹³ Sve se podređuje nekakvim idealima umjesto konkretnim trenutačnim situacijama koje direktno utječu na život ljudi. „*Marginalizirani i podcijenjeni građani postat će objekti s ispranim mozgovima. Stalno usmjeravanje pažnje na ideološke, odnosno stranačke protivnike tj. neprijatelje, a ne na one koje te neprijatelje proizvode zbog svojih interesa, a na štetu građana i društva.*“²¹⁴

Osim formalno, na izborima, građani ne sudjeluju u demokratskom procesu. Njihova se građanska prava svode na davanje svoga glasa političarima, a nakon toga su četiri ili pet godina samo pasivni i bespomoćni promatrači onoga što rade političari koje su sami izabrali. Štifanić tvrdi kako je jedino rješenje direktni demokratski proces: „*Samo ako građanin sudjeluje u direktnom demokratskom procesu onda on (i građanin i demokratski proces) i postoji.*“²¹⁵

²¹⁰ Mondal, P., (2011.), str. 2

²¹¹ Štifanić, M., (2013.), str. 6

²¹² Isto., str. 7

²¹³ Štifanić, M., (2017.), str. 48

²¹⁴ Štifanić, M., (2017.), str. 36

²¹⁵ Štifanić, M., (2013.), str. 12

Demokracija je zamišljena kao alat borbe protiv korupcije, no danas je na žalost sve više prisutan „tržišni model demokracije“²¹⁶ odnosno koliko novca toliko i demokracije. Potkupljivanjem, ucjenom ili nekim drugim načinom se često političke elite drže na svojim položajima. Također, probleme vezane uz izbore gotovo pa i nije moguće izbjeći pa je tako ponekad prisutan velik pritisak na glasače koji može biti fizički, fizički, moralni, financijski, medijski i sl. Prisutne su i manipulacije izbornim kutijama i glasačkim listićima. U Hrvatskoj su tako poznati primjeri gdje je glasača bilo više nego stanovnika²¹⁷, glasali su ljudi koji više nisu živi²¹⁸ te organizirano glasovanje gdje su glasači busevima dovedeni iz susjednih država²¹⁹ samo su neki od primjera.

Na žalost čini se da građani zaboravljaju mnogo toga poput neispunjenih obećanja, neistinitih izjava i odluka koje nisu u korist nacionalnih interesa. Situacija se neće promijeniti sve dok se na političare gleda kao na vladare, a ne kao službenike koje građani plaćaju.

3.2.3. Populizam i manipulacija javnog mnijenja

Suvremena društva gotovo pa i nije moguće zamisliti bez medija i masovne komunikacije. Radio, televizija, novine i internet glavni su izvori informacije za svakog građana. Mediji igraju veliku ulogu u funkcioniranju političkih sustava te su često mjerilo slobode i demokracije u nekoj državi. Od samih svojih početaka direktno utječu na demokraciju u nekoj zemlji. Mediji su najmoćnije sredstvo informiranja i oblikovanja javnog mnijenja, neka vrsta stalne veze između građana i vlasti. Bez slobodnih medija nema demokracije, njihova je dužnost informirati građane kako bi mogli odlučiti i izabrati ono što ima najviše odgovara.

Političke elite zbog novca, pozicije i moći često održavaju svoj monopol putem medija. „Političari stvaraju privid demokracije, svakodnevno gostuju u radio i tv-emisijama te za mase

²¹⁶ Isto. str. 7

²¹⁷ Portal Lokalni izbori, (2009.), <http://www.lokalniizbori.com/vijesti/hrvatska-ima-vise-biraca-nego-stanovnika/>

²¹⁸ Šimić, Z., (2011.), <https://www.jutarnji.hr/vijesti/dragan-zelic-otkrili-smo-da-su-glasali-mrtvi-a-dorh-je-rekao-da-ih-ne-moze-naci/2039385/>

²¹⁹ Portal Lokalni izbori, (2009.), <http://www.lokalniizbori.com/vijesti/vrgocani-ne-mogu-sami-izabrati-svoju-vlast/>

*jedno izjave danas, a nešto posve suprotno sutra, ali uvijek s principijelnim stajalištima i ozbiljna lica kao da je sve što kažu istina.*²²⁰

Zbog svega toga se promijenio i oblik i sadržaj političkog govora, sve je češća demagogija i populizam. „Nema boljeg modela demokracije“, „građani su rekli svoje na izborima“, „nema promjena preko noći“, „pustimo institucije da rade svoj posao“ samo su neke od izjava kojima se održava privid demokracije. „Mediji su doveli do izražene personalizacije političke vlasti.“²²¹ Ovakvo viđenje moguće je protumačiti na način da političari u svrhu svoje popularnosti koriste medije za obraćanje narodu, mediji od političara stvaraju zvijezde, a izbori postaju javni spektakl. Ovisno o tome da li je tema potencijalni spektakl odlučuje se što će se objaviti i istraživati. Izloženi svakodnevnim neodgovornim, ali samouvjerenim i bahatim nastupima političara koji prodaju demagogiju putem medija, građani gube interes za bilo koju političku temu. U očima građana politika je postala sinonim za korupciju, neiskrenost i nepoštenost. Usprkos tome dio građana zadovoljava: „ideologija i demagogija koju svakodnevno proizvode tzv. nezavisni znanstvenici, neprofesionalni i neslobodni novinari.“²²²

Kako bi se spriječila manipulacija javnog mnijenja potrebno je da mediji budu javni, da budu otvoreni za sve političke stranke jednako, ali i za sve organizacije civilnog društva i njihove djelatnosti. Nužno je da budu odgovorni, objektivni i da svaku informaciju provjeravaju. Ne smiju promicati nasilje i mržnju. Korjenite promjene mogu se dogoditi tek nakon što građani zaključe da vlada nije uspješna u zaštiti njihovih prava, da ne radi za njihove interese.

²²⁰ Štifanić, M., (2013.), str. 10

²²¹ Šimac, N.,(2001.) str. 69

²²² Štifanić,M., (2017.), str. 48

4. Analiza (ne)uspješnosti demokratskih sustava na primjeru Katalonije i Turske

4.1. Katalonija

Demokratski se sustavi u današnje vrijeme čine čvrstim i stabilnim no krize poput ove u Kataloniji ne idu u prilog tome. Kriza, loše političke odluke ali i nezadovoljstvo naroda pridonijeli su shvaćanju koliko su demokratski sustavi zapravo krhki. Referendum koji se dogodio početkom listopada u Kataloniji čini se kao početak uzdrnavanja temelja demokracije, ne samo zato što se dogodio u vrijeme suvremene demokracije već i zato što je u pitanju bilo pravo glasa o nekom pitanju. Rezultat i činjenica da li je on legalan ili nije u ovom trenutku i nije toliko bitna, veće je pitanje prava na njegovo održavanje. Nastojat će se dati šira slika ovog događaja, no za to je potrebna ukazati i na događaje koji su njemu prethodili.

Povijest Katalonije duga je i kompleksna te je oduvijek bila usko vezana uz pitanja identiteta, samoodređenja i demokracije. Katalonija je kao Kneževina u 15. stoljeću spadala pod kraljevinu Aragoniju koja se je kasnije ujedinila s kraljevinom Kastilje.²²³ Katalonija je i nakon tog sjedinjenja zadržala visok stupanj samostalnosti te je zadržala svoje zakone i običaje. U kasnijim je sukobima njena regionalna autonomija potisnuta, a nametnuta je Španjolska vladavina. Katalonski pokret za nezavisnost²²⁴ politički je pokret koji je kroz povijest nastao iz katalonskog nacionalizma i ideje neovisnosti Katalonije od Španjolske. Separatistički pokreti u Kataloniji započinju još sredinom 19. stoljeća kada se svojevrsnom kulturnom renesansom nastojalo oživjeti katalonski jezik i tradiciju. Osnivanje stranke „Država Katalonija“²²⁵ 1931. godine smatra se pravim početkom ovog pokreta.²²⁶ Njen osnivač Francesc Macià 1931. godine proglasio je Katalonsku Republiku, ali je kroz pregovore s vladom odlučeno da dobiju samo autonomiju.²²⁷ Katalonija je dobila status autonomne zajednice što se održalo sve do Franca.

²²³ Gotovac, M., Kostadinov, B., (2008.), str. 23

²²⁴ Isto.

²²⁵ U originalu: *Estat Catalán*

²²⁶ Gotovac, M., Kostadinov, B., (2008.), str. 24

²²⁷ Isto.

Tijekom Španjolskog građanskog rata Francisco Franco ukinuo je Kataloniji autonomiju.²²⁸ Nakon njegove smrti ponovno je započeo aktivni rad katalonskih političkih stranaka, ali ovaj put im je fokus bio na autonomiji više nego na nezavisnosti. Španjolska je usvojila novi ustav te krenula s implementacijom demokracije u svoju političku organizaciju vlasti. Novi ustav govorio o „*nedjeljivu jedinstvu španjolske nacije*“ dok istovremeno priznaje „*pravo na autonomiju svih nacionalnosti i regija koje ju sačinjavaju*“.²²⁹ Iako je ovakav Ustav na referendumu prihvaćen od strane Španjolaca i od strane Katalonaca s čak 90% osnovan je *Comité Català Contra la Constitució Espanyola*²³⁰, odbor protiv ovakvog određenja Ustava budući da se kosio s Katalonskim samoodređenjem. Statut²³¹ kojim je 1978. ponovno proglašena autonomija Katalonije na kratko je smanjio utjecaj pokreta za neovisnost.

Suvremeni pokret za neovisnost započeo je 2006. godine kada je referendumom izglasani Statut za autonomiju stavljen u pitanje. Španjolski Vrhovni sud odbacio je neke članke Stauta kao protuustavne.²³² Negodovanja oko ove odluke uskoro su se pretvorile u proteste i zahtjeve za neovisnost. Preko pet stotina Katalonskih općina je u razdoblju između 2009. i 2011. godine održalo simbolične referendume. Mala izlaznost od nekih 30% nije umanjila činjenicu da su svi održani referendumi pokazali da većina građana želi neovisnost.²³³

Prosvjedi protiv odluke suda nastavili su se i 2010. godine kada je prosvjedovalo preko milijun ljudi.²³⁴ Popularnost ideje za neovisnost sve je više rasla, pa je tako prosvjed ponovljen 2012.²³⁵ kada je i službeno dan zahtjev da se započne proces prema neovisnosti Katalonije. Na sljedećim parlamentarnim izborima u Kataloniji većinu su dobile stranke koje su se zalagale za neovisnost.²³⁶ Novi je parlament početkom 2013. godine usvojio Deklaraciju katalonske suverenosti kojom se Kataloncima dala sloboda da sami odlučuju o svojoj budućnosti. Deklaracija je navodila kako „*katalonski narod ima, zbog demokratske legitimnosti, prirodu*

²²⁸ Gotovac, M., Kostadinov, B., (2008.), str. 27

²²⁹ Barcelo-Soler, J., (2013.), str. 3

²³⁰ Isto.

²³¹ Isto.

²³² Isto.

²³³ Isto., str. 5

²³⁴ Bartlett Castella, E.R., (2014.), str. 63

²³⁵ Isto. str. 64

²³⁶ Isto.

*suverenog političkog i pravnog subjekta i kao takvi imaju pravo odlučivati o vlastitoj političkoj budućnosti*²³⁷

Za studeni 2014. godine najavljen je referendum na kojem su Katalonci trebali dati svoj odgovor na dva pitanja: „*Želite li da Katalonija postane država?*“, „*Želite li da ova država bude neovisna?*“.²³⁸ Španjolski je Vrhovni sud odbacio referendum ponovno pod objašnjenjem da je neustavni. Katalonska je vlada tada izmijenila koncept referenduma te ga umjesto obvezujućim referendumom nazvala „neobvezujućim konzultacijama“. Unatoč tome što je i ovaj oblik referenduma odbačen, on je u studenome 2014. godine ipak održan. Izlaznost je bila 42%, a odgovor da na oba pitanja dalo je 81% birača.²³⁹

Nakon novih izbora u 2015. godini, novi je katalonski parlament u studenome 2015. izdao Rezoluciju kojom se proglašava početak procesa za neovisnost Katalonije. Novi je predsjednik Carles Puigdemont najavio i novi, obvezujući, referendum. Španjolska vlada i Vrhovni sud još su jednom takav referendum proglasile ilegalnim.²⁴⁰ Ali je on u listopadu 2017. godine ipak proveden. Na ovom su referendumu glasači trebali odgovoriti s da ili ne na pitanje: „*Da li želite da Katalonija postane neovisna država u formi republike?*“²⁴¹ Katalonski je parlament u rujnu izglasao zakon kojim se odbacuje prijašnji zakon o minimalnoj izlaznosti. Donesena je odluka da se rezultat referenduma ispoštuje bez obzira na izlaznost. Opozicijske stranke nazvale su ovaj zakon „*Veliki udar na demokraciju i pravo na opoziciju.*“²⁴² Zakon je nekoliko dana kasnije proglašen ilegalnim budući da Statut katalonske autonomije zahtjeva dvije trećine katalonskog parlamenta za donošenje bilo kakve promijene u njenom statusu.²⁴³

Mnogi su Katalonci okupirali škole i druga glasačka mjesta, a neki su od njih, uključujući i katalonske visoke dužnosnike, uhićeni. Pokreti protiv neovisnosti pozivali su ljude da ne izlaze na izbore, međutim izlaznost od 43% te rezultat od 90% za neovisnost Katalonije bila je dovoljna da Katalonski parlament izda rezoluciju kojom se proglasila neovisnost

²³⁷ Bartlett Castella, E.R., (2014.), str. 6

²³⁸ BBC News, video prilog, dostupno na: <http://www.bbc.com/news/world-europe-29982960>

²³⁹ Isto.

²⁴⁰ BBC News, video prilog, dostupno na: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26949794>

²⁴¹ Child, D., Mitchell, C., (2017.), Informacije o Katalonskom referendumu, dostupno na: <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/catalonia-independence-referendum-170927083751915.html>

²⁴² Isto.

²⁴³ Isto.

katalonske republike.²⁴⁴ Ovakav razvoj događaja proglašen je ilegalnim budući da se time direktno kršila odluka Španjolskog Ustavnog suda koji je u tom trenutku bio viša zakonska instanica.

Kada je katalonska policija odbila poslušati naredbe da zatvore biračka mjesta i zapljene glasačke listiće Španjolska je policija krenula u provedbu tih naredbi. Policija je koristila silu kako bi svladali civile i onemogućili glasanje iako su građani pružali otpor. Dogodilo se mnogo različitih incidenata, neki su uhićeni, neki ozlijeđeni. Španjolsko ministarstvo unutarnjih poslova tvrdi da nije bilo uporabe oružja i prekomjerne sile, dok su od strane Katalonca optuženi za: „neodgovorno nasilje, i nepotrebnu prisilu“^{245 246} Ubrzo su scene nasilja obišle svijet, a policijske su snage nakon toga povučene iz biračkih mjesta. Katalonska vlada procjenjuje kako je velik dio ukupnog biračkog tijela bio spriječen u glasovanju budući da su mnoga biračka mjesta zatvorena, a neki glasački listići zaplijenjeni. Tvrde kako bi izlaznost bila veća da nije bilo represije španjolske policije. Katalonska je vlada predviđajući takav razvoj događaja taj isti dan uvela „univerzalni konsenzus“ koji omogućuje biračima da glasaju na bilo kojem biračkom mjestu.²⁴⁷

„Velik broj nepravilnost vezan je uz provedbu referenduma, postoje izvješća o glasačima koji su po nekoliko puta dali glas, glasanje stranaca koji nisu uključeni u konsenzus i čak dopuštanje glasovanja djeci i maloljetnicima. Glasaačke kutije nisu bile zapečaćene, u nekim je područjima bilo više glasova nego registriranih glasača, prihvaćani su i neslužbeni listići printani kod kuće, a korištenje kuverti bilo je opcionalno.“²⁴⁸

Važno je spomenuti kako je kasnije dokazano da je mnogo slika i videa u kojima se prikazuje nasilje lažno i kompjuterski manipulirano. Izvješća o broju ozlijeđenih također se

²⁴⁴ Hrupić, M., (2017.), članak na portalu Jutarnji, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/katalonski-predsjednik-proglasio-neovisnu-republiku-ali-s-odgodom-predlazem-suspenziju-stupanja-na-snagu-odluke-to-je-nasa-gesta-u-korist-dijaloga/6635691/>

²⁴⁵ Booth, W., (2017.), članak na portalu The Washington Post, dostupno na: https://www.washingtonpost.com/world/spanish-riot-police-deployed-as-chaotic-vote-in-catalan-independence-referendum-gets-underway/2017/10/01/411b68a2-a2da-11e7-b573-8ec86cdf1ed_story.html?utm_term=.3ae0847af951

²⁴⁶ Isto.

²⁴⁷ Jones, S., (2017.), članak na portalu The Guardian, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/04/can-catalonia-declare-independence-from-spain>

²⁴⁸ Booth, W., (2017.), članak na portalu The Washington Post, dostupno na: https://www.washingtonpost.com/world/spanish-riot-police-deployed-as-chaotic-vote-in-catalan-independence-referendum-gets-underway/2017/10/01/411b68a2-a2da-11e7-b573-8ec86cdf1ed_story.html?utm_term=.3ae0847af951

jako razlikuju od 200 do gotovo 900 ljudi. Mediji su ovisno o svom političkom stajalištu različito prenosili, dok su jedni naglašavali kako Španjolska vlada ovdje ima legalnu poziciju, drugi su naglašavali policijsku brutalnost i bespotrebnu uporabu sile.

Španjolski je premijer službeno zatražio od katalonske vlade da se izjasni o tome jesu li ili nisu proglasili neovisnost te je najavio da će ako dobije potvrđan ili ne dobije nikakav odgovor pokrenuti sve zakonske akcije. Ovaj je zahtjev formalnost potrebna kako bi se pokrenuo članak 155. španjolskog Ustava, tzv. "nuklearna opcija" koja bi španjolskoj vladi omogućila prekidanje političke autonomije Katalonije i nametanje izravne španjolske vlati.²⁴⁹ Puigdemont je održao govor koji se moglo tumačiti na nekoliko načina. Proglasio je neovisnost, ali je odmah nakon predložio odgodu deklaracije neovisnosti kako bi se „*postigao dijalog i došlo dogovorom do rješenja*“ sa Španjolskom vladom. Puigdemont i ostali dužnosnici koji su bili za neovisnost potpisali su simboličku deklaraciju neovisnosti, ali bez važećih zakonskih posljedica.²⁵⁰

Budući da se Puigdemont nije jasno izrazio o deklaraciji neovisnosti, španjolska je vlada potvrdila provođenje Članka 155. Krajem listopada Španjolski je premijer Mariano Rajoy izjavio kako mu je namjera maknuti Puigdemonta i ostale članove katalonske vlade s njihovih pozicija te kako će centralna španjolska vlada preuzeti vlast nad Katalonijom dok se ne izabere novi predsjednik na novim izborima koji su sazvani za 21. prosinca 2017.²⁵¹

Puigdemont se izjasnio kako se i dalje smatra predsjednikom Katalonaca budući da „*parlamenti biraju i raspuštaju*“, te je uputio Kataloncima poziv da se „*demokratski odupru*“ nametanju članka 155. Puigdemont i nekoliko njegovih suradnika pobjeglo je u Belgiju kako bi izbjegli sudske procese budući da su od strane Španjolskog državnog tužilaštva optuženi za: „*pobunu, pronevjeru i ucjenu*.“²⁵² Španjolska je preuzela kontrolu nad teritorijem Katalonije

²⁴⁹ Jones, S., (2017.), članak na portalu The Guardian, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/18/spain-direct-rule-catalonia-deadline-direct-rule>

²⁵⁰ Tremlett, G., (2017.), članak na portalu The Guardian, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/10/puigdemonts-speech-provides-no-clarity-on-catalan-independence>

²⁵¹ Članak na portalu Novi List, 2017., dostupno na: <http://www.novolist.hr/Vijesti/Svijet/Katalonija-proglasila-nezavisnost-Rajoy-raspustio-katalonski-parlament-i-raspisao-izbore-u-pokrajini>

²⁵² Ma, A., (2017.), članak na portalu Business Insider, dostupno na: <http://uk.businessinsider.com/catalonia-spain-accuses-carles-puigdemont-of-blackmail-refuses-to-negotiate-2017-10>

bez puno otpora, a ubrzo je izdan i europski nalog za uhićenje Puigdemonta. Važno je spomenuti i kako ni Međunarodna zajednica nije priznala Kataloniju kao neovisnu republiku.²⁵³

Nemoguće je dati nekakav univerzalni stav oko toga što čini zdravu, dobru demokraciju. Mnogo je različitih faktora koji o tome odlučuju, a razlikuju se od nacije do nacije. Određene političke kulture, zakoni, sloboda govora i prava na izbor su neki od karakteristika demokracije za koje se može reći da su donekle temeljne. Moguće je reći i da i Španjolska i Katalonija dijele te karakteristike, ali ova nova kriza demokracije samo još dodatno ukazuje na to da je demokracija u praksi sustav pun mana i nedostataka. Demokracija treba predstavljati odluke odnosno informirane izbore, ali i odgovornost koja iz toga proizlazi. Ovakav razvoj događaja ukazuje na veliku egzistencijalnu krizu kao i na krizu demokracije. Vlada koja je sigurna u svoje sposobnosti rada za opće dobro ne bi se trebala bojati prava na glas. U svakom slučaju najveći oblik autoriteta dolazi iz građanskog prava na izbor i glasanje, ako se ono zaobilazi ili zabranjuje onda više kao takvo ne služi dugoročnoj svrsi opravdavanja demokracije, slobodi govora ali i snažnoj zajednici. Velika ekonomska kriza, očite pogreške španjolske vlade, ali i snažni populistički narativ katalonskih separatista sigurno su neki od razloga velikog rasta u potpori za neovisnost Katalonije koji je s 15% u 2009. narastao na 41% u 2017.²⁵⁴ Da je Španjolska dopustila referendum do ovoga vjerojatno ne bi došlo, a sigurno bi i smanjila katalonske nacionalističke struje i ograničila rast njihove popularnosti. S druge strane Carles Puigdemont tražio je da se ilegalni referendum s nepotvrđenim rezultatima pretvori u opravdani tijek djelovanja. Ankete prije referenduma²⁵⁵ sugerirale su da je većina protiv katalonske neovisnosti, a sada nitko ne zna što donosi ovakav razvoj događaja za obje strane. Španjolska je vlada Kataloniju stavila pod svoju direktnu vlast što se može protumačiti i kao državni udar. Katalonska vlada ovo najvjerojatnije neće prihvatiti što možda dovodi i do novog obračuna. Referendum se treba koristiti kako bi se vladajućima direktno izrazila volja i želje naroda te se kao takve moraju poštovati. U ovom slučaju referendum nije zadovoljio ni osnovne uvjete demokratskog procesa te samim time nije valjan i ne mora ga se poštovati. Zahtjev da se pod pretpostavkom demokracije poštuje ove izborne rezultate koji nisu dobiveni demokratski u

²⁵³ Krasnec, T., (2017.), članak na portalu Večernji list, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/hrvatska-ne-podrzava-neovisnost-katalonije-1204105>

²⁵⁴ Rezultati Anketa prije referenduma o neovisnosti Katalonije 2017. dostupno na: <https://direktno.hr/eu-i-svijet/eu/katalonija-ankete-pokazuju-da-raste-broj-zagovornika-neovisnosti-102724/>

²⁵⁵ Isto.

najmanju je ruku smiješan. Ukazuje na velike probleme demokracije budući da se u suvremenom svijetu pod izlikom demokracije očekuje i legitimnost svakog postupka koji je u njeno ime proveden. Događaji koji su se dogodili u zadnjim mjesecima ne mogu se jednostavno opisati, implikacije koje iz toga proizlaze donose velike promjene za obje strane. Ovakav ishod samo još više udaljuje ljude od sustava i produbljuje jaz između društva i države te uzrokuje veliku nestabilnost.

4.2. Turska

Izabrana diktatura i samoubojstvo demokracije samo su neki od termina koji teoretičari koriste u analizama stanja demokracije u Turskoj nakon referenduma održanog u travnju 2017. godine koji je donio velike promjene u uređenju Republike Turske. Ustavne promjene koje su izglasane donose i mogućnost da Turska iz ustavne demokracije postane autokratska vladavina jednog čovjeka: *„Imat će skoro veće ovlasti nego Atatürk. Bit će to imenovanje ministara i drugih vladinih dužnosnika. imenovanje jednog ili više potpredsjednika. Predsjednik će imenovati i 12 od 15 sudaca Ustavnog suda, a odlučivat će i o članovima pravosudnog disciplinskog tijela. Osim toga, predsjednik će parlamentu predlagati proračun. Moći će proglasiti izvanredno stanje što će parlament morati potvrditi, a imat će i pravo donošenja dekreta.“*²⁵⁶

Neupitno je da je Erdogan u zadnjih petnaestak godina uspio zadobiti povjerenje građana i osvojiti vlast u državi koristeći pritom različite demokratske mehanizme. *„(...), ne preza uvijek ni od uporabe sredstava koja odudaraju od standarda zapadne demokracije, ali zauzvrat obećava sigurnost i napredak.“*²⁵⁷ Vladajuća turska stranka HRV odnosno AKP uz Erdoganovo je vodstvo stvarno učinilo ojačalo političku ulogu Turske u svijetu, ali i učinilo tursko gospodarstvo jednim od najbrže rastućima u svijetu.²⁵⁸

Kako bi se omogućilo bolje shvaćanje ovakvog zaokreta, dalo viđenje trenutnog stanja i predviđanje daljnjeg razvoja događaja potrebno je ukratko opisati povijesno nasljeđe

²⁵⁶ Vijesti, video prilog, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/samoubojstvo-demokracije-koje-ce-sve-ovlasti-imati-erdogan---473586.html>

²⁵⁷ Zlatić, V., (2017.), str. 948

²⁵⁸ Jović, D., u Kasapović, M., (2016.), str. 353

Republike Turske koje je zasigurno imalo veliku ulogu u ovim recentnim događajima koji su preoblikovali tursku političku scenu.

Još u vrijeme Osmanskog Carstva i vojska i religija imale su jaku ulogu u organizaciji državne vlasti. „*Osmansko je Carstvo bilo orijentalna neograničena despocija utemeljena na načelima vojnog osvajanja spojenog s religijskim zanosom.*“²⁵⁹ Sultan²⁶⁰ se nalazio na čelu države, a za njegovu se vlast smatralo kako dolazi od Boga. Pravni sustav ove države počivao je na šerijatskom pravu, sustavu pravnih pravila koji predstavlja ukupnost islamskog prava i put kojeg muslimani trebaju slijediti.²⁶¹ Učinkovita i vrlo dobro organizirana vojska bila je temelj moći Osmanskoga Carstva. Nju su činili konjaništvo (spahije) i pješadija (janjičari)²⁶².

Janjičari su kasnije postali povlaštena i ratnička i politička sastavnica vlasti koji je čak bio iznad sultana: „*Štoviše, s vremenom ovaj vojni red postaje prvorazredni politički čimbenik, a sultan se sve više pojavljuje kao izvršilac njegove volje*“²⁶³ Kasnije, tijekom 18. stoljeća došlo je do slabljenja Osmanskog Carstva te su s ciljem okretanja zemlje zapadnim idejama provedene različite reforme te su doneseni dokumenti²⁶⁴ u kojima se prvi put u povijesti Carstva spominju ljudska prava, a donesen je i prvi ustav. Ustav koji je donesen na inicijativu Mladoturaka, sekularno orijentiranih intelektualaca propisao je da: „*Suverenost izvire iz sultana i vladajuće obitelji, a osoba samog sultana smatra se svetom te njemu pripada zakonodavna i izvršna vlast u državi. Formirano je dvodomno zakonodavno tijelo i Vijeće ministara kao vlada, koja je politički odgovorna sultanu, a ne parlamentu. S druge strane, sudstvo je bilo razmjerno neovisno, a građanima su zajamčena osnovna prava.*“²⁶⁵

Postupno dolazi do slabljenja ovog donekle demokratskog društva i dolazi do gotovo militarističkog ustrojavanja društva, s naglašenom ulogom vojske koja je kao što je prije spomenuto oduvijek imala veliku važnost u turskom društvu. Suvremena turska država, Republika Turska, nastala je 1923.²⁶⁶ kao rezultat okolnosti nakon 1. svjetskog rata i sloma imperijalizma. Dugogodišnje slabljenje Osmanskoga Carstva pridonijelo je stvaranju nacionalnih država. Iako se Osmansko Carstvo nije raspalo samo radi unutarnjih napetosti

²⁵⁹ Zlatić, V., (2017.), str. 950

²⁶⁰ Biagini, A., (2012.), str. 13

²⁶¹ Isto., str. 14

²⁶² Isto.

²⁶³ Isto., str. 18

²⁶⁴ Tanzimat Fermanu (1839. g.) i Islahat Fermanu (1856. g.)

²⁶⁵ Zlatić, V., (2017.), str. 953

²⁶⁶ Jović, D., u Kasapović, M. (2016.), str. 354

presudno je možda bilo nemogućnost održavanja imperija nakon što je u cijeloj Europi prevladala ideja nacionalizma: „*Nacionalizam je bio prevladavajući duh vremena u kojemu je nastala moderna turska država.*“²⁶⁷ Nacionalna država, glavna ideja nacionalizma, u tim je okolnostima bila jedino rješenje. U ratu za neovisnost koji je započeo nakon poraza u 1. svjetskom ratu Mustafa Kemal kasnije nazvan Atatürk (Otac Turaka) predvodio je turski nacionalni pokret. Imao je jasne ideje o budućnosti Turske republike te se one prema njemu nazivaju kemalizmom: „*Kemalizam je modernizacijski, autoritarni, sekularni, republikanski nacionalizam (...) preferira povučenost i pasivnost, a ne aktivizam ili avanturizam.*“²⁶⁸ U to je vrijeme donesen Ustav kojim je Turska definirana kao republika: „*Ustav Republike Turske odredio je Tursku kao republiku (čl. 1.) čiji suverenitet u cijelosti pripada naciji (čl. 3.) u čije ime ga vrši Velika turska nacionalna skupština (čl. 4.). Zakonodavna vlast pripada samoj skupštini kao vrhovnom zakonodavcu (čl. 6.), a sudbenu vlast (koja je derivirana iz same skupštine) vrše neovisni sudovi osnovani po zakonu (čl. 8.). izvršna vlast isto tako pripada samoj skupštini, iako je ona vrši posredstvom Predsjednika Republike (kojega sama bira) i Kabineta čije članove bira Predsjednik Republike; djelovanje i akti ovakve vlade su u potpunosti pod kontrolom same skupštine (čl. 7.).*“²⁶⁹ Ovim je Ustavom također omogućeno osnivanje stranaka, ali su i priznata ljudska i građanska prava i slobode. Provele su se mnoge reforme koje su u cilju imale sekularizaciju države. „*Amandmanom na ustav iz 1928. g. islam je ukinut kao državna religija čime je potvrđena volja državnog vrha usmjerena prema sekularizaciji države.*“²⁷⁰ Ovakvo je državno uređenje postavilo temelje demokraciji u Turskoj. S druge strane kemalizam je kao iznimno sekularistički projekt, suprotan slobodama koje se danas smatraju dijelom temeljnih ljudskih prava npr. neometano i slobodno izražavanje religijskog identiteta. „*Kemalizam je s jedne strane doktrina, a s druge strane „politički i društveni kult“.* Ne može se reći da je Atatürk bio ni Hitler ni Mussolini, ali je s njima dijelio ideju o socijalnom konstruiranju nacije tako da se iz nje različitim metodama odstrane drugi.“²⁷¹

²⁶⁷ Isto.

²⁶⁸ Isto., str. 356

²⁶⁹ Zlatić, V., (2017.), str. 953

²⁷⁰ Isto.

²⁷¹ Jović, D., u Kasapović, M. (2016.), str. 357

Politika povučenosti iz svjetske politike omogućila je Ataturkovim nasljednicima da ostanu izvan Drugoga svjetskog rata što im je omogućilo nastavak prozapadne orijentacije. „Zapad je pri tom više uzor nego cilj, Turska mora ostati turskom neovisnom, uspješnom i svojom.“²⁷² Ulaskom u NATO Turska je napustila politiku „aktivne neutralnosti“²⁷³ što je omogućilo trajno povezivanja Turske sa Zapadom i SAD-om. U to vrijeme dogodile su se i mnoge reforme koje su doprinijele pravednijoj političkoj borbi. Kao rezultat velike sekularizacije u društvu su se pojavile i zajednice koje su zahtijevale ponovno jačanje islama u državi. Budući da je ekonomija bila u sve težem stanju rasle su i tenzije između ove dvije političke struje, a država je kako bi suzbila oporbu često koristila prisilu.²⁷⁴ Ideja demokracije je sve manje postojala u praksi. Vrhunac ove nestabilnosti bio je vojni udar 1960. godine: „Vojska je preuzela kontrolu nad državnom vlasti nedemokratskim putem u svrhu očuvanja demokracije, namjeravajući je vratiti civilnom sektoru čim prije to bude moguće. Osnovan je vrhovni politički organ u kojem su se nalazili i visoki vojni dužnosnici. Novi institucionalni akteri trebali su omogućiti veći utjecaj vojske na vođenje državne politike, ali i onemogućiti sve one snage koje su bile orijentirane protivno načelima na kojima je Republika ustrojena u uzurpaciji državne vlasti“²⁷⁵

Ovo je samo na kratko održalo privid stabilnosti u državi, vlast je nakon toga bila u kaosu, proširila se islamska ideologija što je bio uzrok velikim podjelama unutar turskog društva. 1980. godine dolazi do novog vojnog udara kojim je vojska na vlasti krenula u smjeru autokracije, mnoge su demokratske ideje postupno nestajale.²⁷⁶ Velika uloga vojske u društvu nastavila se i sljedećim godinama. „Vojska u Republici Turskoj tako duboko ukorijenjena u području političkih zbivanja države da je se može nazvati „vladom u sjeni“. Posebice se to odnosi za vrijeme do 2000. g., a u razdoblju od 1980. – 1993. g. Tursku su nazivali „vojnom republikom“.“²⁷⁷

Kraj hladnog rata obilježila je i želja da Turska pronađe svoje mjesto u novom svijetu. Nekoliko je istaknutih političkih vođa odigralo važnu ulogu u postavljanju novog smjera Turske. Turska je zatražila članstvo u Europskoj ekonomskoj zajednici za vrijeme Turgut

²⁷² Isto.

²⁷³ Jović, D., u Kasapović, M. (2016.), str. 360

²⁷⁴ Zlatić, V., (2017.), str. 954

²⁷⁵ Isto., str 955

²⁷⁶ Isto.

²⁷⁷ Zlatić, V., (2017.), str. 957

Özala, turskog premijera, a zatim i predsjednika.²⁷⁸ Europska ekonomska zajednica ponavljala je da Turska može jednog dana postati članica, ali da još nije došlo vrijeme za to. Devedesetih godina, Turka je još bila na „čekanju“, te je smatrala da se radio o nepravdi i svojevrsnom poniženju. Potpunu sliku turske razočaranosti Europom daje ideja: *„o sukobu civilizacija, prema kojoj je Turska rastrgana zemlja koja ne želi pripadati ondje gdje živi većina njezina stanovništva, dakle u Aziji, nego traži da bude primljena ondje gdje nije poželjna“*²⁷⁹

Zahtjev za članstvom u Europskoj uniji značio je da Turska mora provesti ozbiljne reforme koje uključuju i izravno stavljanje vojske pod civilnu kontrolu. Pitanje ljudskih prava uz borbu protiv korupcije isticani su kao prioritet nove turske politike.²⁸⁰

Novostvorena Stranka pravde i razvoja (AKP)²⁸¹ koju su formirali liberalno i prozapadno orijentirani poslovni ljudi zajedno s konzervativnim demokratima postala je glavna alternativa. Stranka pravde i razvoja zalagala se za: *„nastavak europskog puta i približavanje Republike Turske punopravnom članstvu u Europskoj uniji. U tome cilju provedene su mnogobrojne reforme (u području zaštite ljudskih prava i slobode, daljnje demokratizacije društva, gospodarskog napretka, demilitarizacije političkog sustava itd.)“*²⁸² Na izborima 2002.²⁸³ dobila je 34% glasova, tj. natpolovičnu većinu u parlamentu. Vođa stranke Recep Tayyip Erdogan ušao je u parlament godinu dana kasnije. Na izborima 2003.²⁸⁴ pobijedio je s 84% glasova te je postao premijer. 2004.²⁸⁵ izabran je za predsjednika Turske. Stranka pravde i razvoja je na izborima 2007.²⁸⁶ dobila 46,6% glasova, na sljedećim 2011.²⁸⁷ čak 49,85%, 2015. na prvim izborima dobila je nešto manji postotak glasova te nije mogla samostalno sastaviti vladu. Krajem 2015.²⁸⁸ dogodili su se novi, prijevremeni izbori na kojima je stranka dobila 49,5% glasova i samostalno sastavila vladu.

Ovo povijesno i političko razdoblje Republike Turske obilježile su mnoge ustavne promijene, amandmani i sl. kojima se već tada krenulo prema jačanju pozicije predsjednika

²⁷⁸ Jović,D., u Kasapović, M. (2016.), str. 361

²⁷⁹ Isto. str. 362

²⁸⁰ Isto. str. 363

²⁸¹ Adalet ve Kalkınma Partisi

²⁸² Zlatić, V., (2017.), str. 957

²⁸³ Dalacoura, K., (2015.), str. 15

²⁸⁴ Isto.

²⁸⁵ Isto.

²⁸⁶ Dalacoura, K., (2015.). str. 16

²⁸⁷ Isto.

²⁸⁸ Jović,D., u Kasapović, M. (2016.), str. 365

države, pa je tako 2007. godine uveden neposredan izbor predsjednika na razdoblje od četiri godine za što je na referendumu glasalo 68,9 % građana,²⁸⁹ 2010. predsjedniku je dodijeljena ovlast imenovanja ustavnih sudaca (čak 14 od 17).²⁹⁰ Iste je godine smanjena je nadležnost vojnih sudova čime se nastojalo vojsku staviti pod civilnu kontrolu.²⁹¹ Već se tada postavlja pitanje da li je to sve s ciljem ostvarivanja veće demokracije ili se iza toga skrivaju namjere pretvaranja Turske u predsjedničku demokraciju na čelu s Erdoganom.

Otkako je preuzela vlast, Stranka pravde i razvoja naglašava da Turska mora napustiti samonametnuta ograničenja u slobodi izražavanja vjerskog aspekta nacionalnog identiteta. Pozivaju se na to da se na Zapadu stranke koje ističu kršćanski aspekt njihovog identiteta naziva demokršćanskima, a da se Tursku gleda sumnjičavo ako se njezini političari odluče za demokratska prava i slobode koje podrazumijevaju i javno isticanje islamskih vrijednosti i vjerovanja.²⁹² Njegov stil vladavine temelji se na kombinaciji populizma i snažnog vodstva te eliminiranju opozicije koju naziva „nereformskom“ ili čak i „protudemokratskom“.²⁹³ Ukidanje ili stavljanje pod kontrolu alternativnih središta moći opravdava time što su oni proizvodi ili nasljeđe sustava koji je bio prozapadni, ali ne i demokratski.

Europska unija je u prvim razgovorima upozorila Tursku na prevelik utjecaj vojske na političke procese u zemlji, a Erdogan je iskoristio takvo stajalište kako bi promijenio zakone koji su vojsci davali velike ovlasti. Paradoksalno, za vrijeme njegove vladavine Turska se udaljava od realne mogućnosti ulaska u Europsku uniju. Erdogan u tom smislu igra dvostruku igru, na jednoj strani koristi europsku uniju kada mu treba za jačanje vlastite moći, a na drugoj strani gradi vlastitu političku moć i stil koji su na samom rubu autokratskog vladanja. „*Glavni je protivnik Rusije, a stilom podsjeća na Vladimira Putina*“²⁹⁴

2016. godine dolazi do svojevrsnog vrhunca ovih političkih događaja kada je pokušao još jedan vojni udar.²⁹⁵

Državni udar nije uspio, a njegov je rezultat išao u korist Erdoganu i njegovim idejama o potrebi za čvrstim i stabilnim vodstvom države. „*Nakon svega ovoga, Erdogan proglašava*

²⁸⁹ Zlatić, V., (2017.), str. 958

²⁹⁰ Isto.

²⁹¹ Zlatić, V., (2017.), str. 958

²⁹² Jović, D., u Kasapović, M. (2016.), str. 365

²⁹³ Isto.

²⁹⁴ Jović, D., u Kasapović, M. (2016.), str. 365

²⁹⁵ Isto.

*izvanredno stanje u državi, državom praktično vlada samostalno preko svojih izvršnih dekreta često koristeći državnu institucionalnu aparaturu za obračun sa svojim protivnicima.*²⁹⁶

Turski je Ustav uređen na način da je za njegovu izmjenu potrebno ostvariti većinu od dvije trećine svih zastupnika. U slučaju da se ona ne ostvari, ali je za promjenu glasalo barem tri petine zastupnika te predložene promijene se mogu regulirati referendumom.²⁹⁷ Upravo je ovakav bio tijek događaja zbog kojih je 16. travnja 2017. godine održan referendum kojim se predsjedniku države daju veće ovlasti. *„Predloženi amandmani na Ustav dobili su potvrdu 51,41 % izašlih birača, nasuprot 48,59 % onih koji su glasovali protiv, izlaznost na referendumu iznosila je 85,43 % ukupnog broja birača.*“²⁹⁸

Ovlasti predsjednika koje proizlaze iz ovakvih rezultata izbora su: predsjednik republike je jedini nositelj izvršne vlasti, ukida se funkcija premijera, sve ministre i potpredsjednika imenovat će direktno predsjednik, koji će odrediti i njihov broj, dužnosti i obveze, parlament je također odgovaran predsjedniku.²⁹⁹ Također, proširene su i njegove ovlasti u sudstvu budući da od sada imenuje članove Ustavnog suda, Vrhovnog vijeća sudaca i državnih odvjetnika.³⁰⁰ Zanimljivo je da će se prema ovim ustavnim izmjenama parlamentarni izbori odvijati uvijek u isto vrijeme kad i izbori za Predsjednika republike. *„Predsjednik od sada može biti član, pa čak i predsjednik stranke i nakon što stupi na dužnost šefa države. Tako je moguće da parlamentarna većina i predsjednik Republike dolaze iz iste stranke, pa čak i da zastupnicima u parlamentu predsjednik Republike ujedno bude i stranački vođa.*“³⁰¹

Uz sve to, predsjedniku pripada i ovlast da donosi dekrete kojima može rješavati razna ekonomska i politička pitanja. Nekakva ograničenja vezana uz predsjedničke dekrete ipak postoje pa tako ne može zadirati u temeljna ljudska prava i građanske slobode koje su ustavom zajamčene kao ni područja koja moraju biti uređena zakonom.³⁰² Predsjednik od sada posjeduje

²⁹⁶ Zlatić, V., (2017.), str. 968

²⁹⁷ Isto.

²⁹⁸ Isto. str. 969

²⁹⁹ Poslovni dnevnik, članak na: <http://www.poslovni.hr/svijet-i-regija/erdogan-dobio-brojne-nove-ovlasti-a-vec-sprema-novi-referendum-o-uvoenju-smrtne-kazne-326790>

³⁰⁰ Isto.

³⁰¹ Zlatić, V., (2017.), str. 970-971

³⁰² Vijesti, video prilog, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/samoubojstvo-demokracije-koje-ce-sve-ovlasti-imati-erdogan---473586.html>

i pravo upravljanja državnim proračunom te određuje smjer politike, te je ovlašten je za proglašavanjem izvanrednog stanja.³⁰³

Mandat predsjednika trajat će pet godina uz mogućnost jednog reizbora. Ove izmjene počinju važiti od izbora 2019. godine.³⁰⁴ Zanimljivo je što ta činjenica onda omogućuje Erdoganu da se ponovo kandidira još dva puta na mandate u trajanju od pet godina što bi značilo da Erdogan na čelu Turske može biti i do 2029. godine. Zlatić primjećuje: „*da je zakonom regulirano da su slučaju ako parlament tijekom trajanja drugog predsjedničkog mandata inicira nove izbore, taj se predsjednik može se opet kandidirati. Dakle, hipotetski sadašnji predsjednik Republike može ostati na toj funkciji sve do 2034.g.*“³⁰⁵

Usvajanje ovih ustavnih promjena, demokratski izglasanih promjena, očit su put prema svemu što demokracija nije. Budući da će sva vlast biti u rukama jednog čovjeka, predsjednika Republike ne može se izbjeći činjenica da je demokratski izglasano da demokraciju zamijeni neki drugi oblik političke organizacije „*Predsjednik će dobiti ovlasti kakve nijedan prozapadni, demokratsko orijentirani sustav državne vlasti ne poznaje, a kao izgledan rezultat svega toga država bi mogla krenuti stopama autokracije.*“³⁰⁶

Sve što je na početku poglavlja napisano ukazuje na to da je u novom ustavnom uređenju uloga predsjednika Turske veća od svih drugih nositelja vlasti što govori o tome da je politički sustav ove zemlje zapravo pa gotovo vladavina jednog čovjeka. Predsjednik je sada, kao što je rečeno, na čelu izvršne vlasti, a može biti i vođa vladajuće političke stranke. Takvim razvojem događaja dolazi do spajanja izvršne i zakonodavne vlasti što omogućuje, u ovom slučaju Erdoganu, da samostalno upravlja Turskom. Ukoliko se još i poklope određeni uvjeti, koji se u ovom trenutku i ne čine teško ostvarivi, Erdogan bi mogao ostati na vlasti još barem petnaest godina, što bi značilo da bi jedna ista osoba bila na čelu (demokratske) države više od trideset godina! U demokratskim je društvima izuzetno važna smjena vlasti, karakteriziraju je upravo politička borba za vlast i glasove.

Ovakav je sustav vlasti nastao putem demokratskih procesa, a u potpunosti su izgubljeni koncepti kontrole što ostavlja otvorenu mogućnost totalitarne vladavine. Tijekom ovih procesa moglo je doći do neke vrste odstupanja od demokratskih normi, ali trenutačni rezultati ukazuju

³⁰³ Isto.

³⁰⁴ Zlatić, V., (2017.), str. 974

³⁰⁵ Isto., str. 974

³⁰⁶ Zlatić, V., (2017.), str. 972

na to da glasači imaju veliko povjerenje u Erdogana i vladajuću stranku. „Naime, vladajuća stranka je u zadnjih 15 godina uvijek suvereno odnosila pobjede na izborima (parlamentarnim, lokalnim i predsjedničkim), ali isto tako je dobivala povjerenje građana i na referendumima, a ako uzmemo u obzir i reakciju građanstva u srpnju prilikom pokušaja neuspjelog puča, kada je na poziv predsjednika mnoštvo građana izašlo na ulice pružiti otpor donedavno „turskoj instituciji kojoj se najviše vjeruje”, vojsci, onda se nedvojbeno može zaključiti kako postoji velik broj onih koji podržavaju trenutno političko vodstvo i njihove vizije društvenog uređenja.“³⁰⁷

Ovakvi rezultati dobar su pokazatelj kako sustav vladavine većine ne funkcionira te se ne smije provoditi bez kontrole i ograničenja jer je očito ispaštanje manjina odnosno onih koji ne dijele iste vrijednosti. Sve to pokazuje kako je ovakva demokracija zapravo samo diktatura većine. Zagovornici ovakvog sustava tvrde kako on neće naštetiti demokratskim procesima u društvu te da će i dalje postojati sustav ravnoteža i provjera u diobi državne vlasti, a i pozicija parlamenta bit će ojačana.

Jako je teško izbjeći dojam kako ovaj referendum za sobom ostavlja demokraciju, a otvara put autokraciji i totalitarnoj vladavini samo jedne osobe iako će samo vrijeme pokazati kako će se ovi rezultati odraziti na političko stanje u državi.

³⁰⁷ Zlatić, V., (2017.), str. 967

5. ZAKLJUČAK

„Diskusija o demokraciji, argumenti za i protiv, intelektualno su bezvrijedni, jer mi ne znamo o čemu govorimo.“³⁰⁸ Ovaj pomalo cinični citat ujedno je tako blizu istini, a istovremeno tako daleko. Kao što je prikazano kroz cijeli rad, zaista ne znamo o čemu govorimo, demokracija je vrlo težak i sporan pojam. Teoretičari unutar jedne discipline, čak jedne struje unutar discipline ne mogu se dogovoriti oko konkretnog značenja demokracije, određivanju njenih ključnih karakteristika, načina na koji se uspostavlja i održava no to nikako nije razlog da se odbaci svaka diskusija o njoj jer upravo tako dolazimo do spoznaje što demokracija zapravo jest. Kako bi se bolje razumio kompleksan odnos društva i države te činjenica da se demokracija danas shvaća kao najpoželjniji oblik vlasti potrebno je dati širu sliku. U njenom je proučavanju neizbježno interdisciplinarno ispreplitanje. Filozofija, sociologija, politologija i pravo samo su neke od disciplina koje se dotiču koncepta demokracije. U ovom radu izbor literature nije ni približno iscrpan kako bi mogao adekvatno predstaviti sve glavne teorijske pravce i ideje. Izabrani tekstovi i teorije u ovom radu bave se samo nekim pitanjima velikog područja demokracije. Bogatstvo teorije i raznolikost stavova ujedno je i olakšalo i otežalo problematiziranje ove teme, no svakako je znatno pridonijelo u vođenju smjera ove političke analize.

Kao što je opisano u prvom dijelu rada demokracija je stara preko 2000 godina, ali je tek relativno nedavno postala svojevrsni ideal političke organizacije društva, međutim savršena demokracija ne postoji. Ona je i kao ideal i kao stvarnost puna mana i nedostataka. Riječ demokracija toliko se ustalila u suvremenim društvima da je istovremeno postala nešto što se poistovjećuje sa slobodom, jednakosti, nečim dobrim i čak nužnim. U demokratskim režimima građani imaju najviše sigurnosti u vlast, svoja građanska prava i slobode. Mnoge se zemlje nazivaju demokratskima, a nisu ni blizu onoga što bi demokracija kao takva trebala zastupati, s druge strane postoje i društva koja su u načelu shvaćena kao demokratska, ali je demokracija iskorištena kao sredstvo za neki sasvim novi smjer kao što je to slučaj s Turskom. Turska je uzela sve ono što čini demokraciju i iskoristila sve njene mogućnosti kako bi je usmjerila prema

³⁰⁸ Sartori, G., (1962.), str. 9 u Mratović, V.(1971.), str. 36

nečemu što je sve dalje od onog demokratskog ideala. Drugi primjer kroz koji su prikazani nedostaci demokracije je Katalonija. Katalonija se kao i Turska koristeći referendum i pod izgovorom demokracije samo udaljila od te ideje. Pod izlikom demokracije svakakvi se postupci legitimiraju kao ispravni. Ovi primjeri ukazuju i na krizu demokracije ali i na njen novi smjer u suvremenim političkim sustavima.

Ovaj je rad nastojao dati potpuniju sliku svih problema u demokraciji, koristeći stvarne primjere, ali ukazujući i na teoretske nedostatke ideje demokracije. Svako je poglavlje ovog rada samo dotaknulo velike probleme demokracije, ali samim time je otvoren velik prostor za diskusiju i daljnje istraživanje koje bi jednog dana moglo doprinijeti boljem shvaćanju ljudskog društva i nekakvom adekvatnijem obliku političke organizacije. Dolazimo do zaključka kako demokracija nije učinkovit sustav, ali je najučinkovitiji od svih poznatih alternativa. Na kraju ne preostaje ništa drugo nego složiti se s Churchillom oko toga da je demokracija, barem za sada, najmanje zlo. Demokracija možda u svojoj suštini i nije toliko loša. Problematična je njena primjena u stvarnim uvjetima koji stalno zahtijevaju prilagodbu postojećem stanju, rješavanje novih prepreka i problema. Suvremena društva sve teže ostvaruju ciljeve koje ideja demokracije pretpostavlja, ali neuspjeh suvremenog društva u njihovom ostvarivanju nikako ne znači da su oni neostvarivi. *„Činjenica je da sama demokracija i ne može ništa učiniti – djelovati mogu samo građani demokratske države, demokracija nije ništa drugo doli okvir unutar kojeg državljani mogu djelovati“*³⁰⁹ Ljudi su u neprestanoj potrazi za boljom organizacijom političke vlasti, a demokracija je zasigurno samo jedno prolazno razdoblje u konstantnom političkom eksperimentiranju čovječanstva.

³⁰⁹ Popper, K.R., (1997.), str. 155, u Štifanić, M. (2017.), str. 8

Literatura

Knjige i članci:

Aragón, J., (2010.), *Political Legitimacy and Democracy*, dostupno na: https://www.luc.edu/media/lucedu/dccirp/pdfs/articlesforresourc/Article_-_Aragon_Trelles,_Jorge_2.pdf, pristupljeno: 21.11.2017.

Barcelo-Soler, J., (2013.), *The battle for the secession: Catalonia versus Spain*, Journal of political inquiry: New York

Barišić, P., (2016.), *Deliberativna demokracija i Aristotelovi argumenti o rasudnoj snazi mnoštva*, Institut za filozofiju: Zagreb, dostupno na: http://www.pavobarisic.eu/images/Pavo_Barisic_Deliberativna_demokracija.pdf

Biagini, A. (2012.), *Povijest moderne Turske*, Zagreb: Srednja Europa.

Bobbio, N., (1992.), *Liberalizam i demokracija*, Zagreb: Novi Liber

Braud, P., (2004.), *Vrt demokratskih delacija*, Zagreb: Disput

Coppedge, M., et.al., (2001.), *Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach*, dostupno na: <https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/conceptualizing-and-measuring-democracy-a-new-approach/DAF249E74DDD3ACE3FFC96F20EE4074D>, pristupljeno 27.10.2017.

Dahl, R. A. (1999.), *Demokracija i njezini kritičari*, Zagreb: Politička kultura.

Dahl, R. A. (2000.), *O demokraciji*, Zagreb: Politička kultura

Dalacoura, K., (2015.) *The State of Democracy in Turkey: Institutions, Society and Foreign Relations*, Middle East Centre, dostupno na: <http://eprints.lse.ac.uk/65217/>, pristupljeno 4.11.2017.

Gotovac, M., Kostadinov B., (2008.), *Autonomne zajednice u Španjolskoj, dio dijela diplomskog rada M. Gotovca „Asimetrija u ustavnom ustrojstvu Španjolske“*, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/53847>, pristupljeno 15.11.2017.

Held, D., (1990.), *Modeli demokracije*. Zagreb: Školska knjiga

Horvat, B., (2002.), *Kakvu državu imamo, a kakvu državu trebamo?* Zagreb: Prometej

- Jović, D. (2016.), u Kasapović, M., (2016.), *Bliski Istok: Politika i povijest*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, članak *Turska*, str 353-373
- Kasapović, M., (1992.), *Izborni modeli i politički sustav*, članak u *Politička misao*, vol.29, br.2, str 12-22
- Kasapović, M., Zakošek, N. (1996.), *Legitimnost demokratske vlast*,. Zagreb: Naprijed
- Kaufman, B., Buchi, R., & Braun, N. (2010.). *Guidebook to direct democracy in Switzerland and beyond*. Bern: Initiative & Referendum Institute Europe
- Maldini, P., (2008.), *Demokracija i demokratizacija*, Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku
- Mondal, P., (2011.), *Political Elite: Concept, Orientations and Role in Social Change*, dostupno na: <http://www.yourarticlelibrary.com/politics/political-elite-concept-orientations-and-role-in-social-change/39204>, pristupljeno 27.10.2017.
- Mratović, V., (1971.), *Problemi suvremene države*. Zagreb: Naprijed
- Pereša, I., Zelić, D. (2012.), *Analiza referenduma u Hrvatskoj*, Zagreb: GONG
- Rađa, T. (2000.). *Demokratski izborni sustavi*. Zagreb: Udruga domovine i dijaspora za demokratsko društvo
- Rađa, T. (2001.). *Referendum: Čuvar demokracije*. Zagreb: Udruga za demokratsko društvo
- Saxer, M. (2009.). *Performance matters - Challenges of the democratic model and democracy promotion*. Pittsburgh: Friedrich Ebert, dostupno na: http://library.fes.de/pdf-files/ipg/ipg-2009-3/07_a_saxer_us.pdf
- Schumpeter, J. A. (2003.). *Capitalism, socialism and democracy*. London: Routledge
- Šimac, N., (2001.), *Abeceda demokracije*. Zagreb: Horetzky
- Štifanić, M., (2017), *Žderači demokracije*. Zagreb: Despot Infinitus
- Ustav Republike Hrvatske, dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>, pristupljeno: 14.10.2017.
- Wright Mills, C., (1952.), *The power elite*, dostupno na: http://www.eindtijdinbeeld.nl/EiB-Bibliotheek/Boeken/The_Power_Elite_-_New_Edition__first_full-scale_study_of_structure_and_distribution_of_power_in_USA__2000_.pdf, pristupljeno 28.10.2017.
- Zakon o izborima zastupnika u Hrvatski sabor, Narodne novine, 66/2015, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_06_66_1259.html, pristupljeno 30.10.2017.

Zakon o referendumu i drugim oblicima osobnog sudjelovanja u obavljanju državne vlasti i lokalne i područne (regionalne) samouprave, čl. 2. čl. 8b, čl. 8g, dostupno na: <http://www.propisi.hr/print.php?id=5155>, pristupljeno: 4.11.2017.

Zlatić, V., (2017.), *Republika Turska u svjetlu rezultata referenduma od 16. 4. 2017. g.*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Split, god. 54, 4/2017., str. 947.- 979, dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=278570 pristupljeno 12.11.2017.

Web izvori:

Barillo, I., (2016.), *Direct digital democracy*, dostupno na: <https://bitnation.co/blog/direct-digital-democracy-global-collective-intelligence/>, pristupljeno 14.11.2017.

Bartlett Castella, E.R., (2014.), *Scotland and Catalonia: Two Historic Nations Challenge a Three Hundred Year-Old Status Quo*, American International Journal of Social Science: Vol. 3, br. 4., srpanj, 2014.

BBC News, (2014.), *Catalonia vote: 80% back independence – officials*, video prilog, dostupno na: <http://www.bbc.com/news/world-europe-29982960>

BBC News, (2014.), *Spanish parliament rejects Catalan independence vote*, video prilog, dostupno na: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26949794>, pristupljeno 18.11.2017.

Booth, W., (2017.), *Chaotic, violent referendum in Catalonia shows landslide support for secession from Spain*, članak na portalu The Washington Post, dostupno na: https://www.washingtonpost.com/world/spanish-riot-police-deployed-as-chaotic-vote-in-catalan-independence-referendum-gets-underway/2017/10/01/411b68a2-a2da-11e7-b573-8ec86cdf1ed_story.html?utm_term=.3ae0847af951, pristupljeno 16.11.2017.

Child, D., Mitchell, C., (2017.), Informacije o Katalonskom referendumu, dostupno na: <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/catalonia-independence-referendum-170927083751915.html>, pristupljeno 21.11. 2017.

Electoral reform society, Izborni sustav Ujedinjenog Kraljevstva, dostupno na: <https://www.electoral-reform.org.uk/voting-systems/types-of-voting-system/first-past-the-post/>, pristupljeno 29.10.2017.

European data portal, rezultati kantonskih izbora u Francuskoj 2011., dostupno na: <https://www.europeandataportal.eu/data/en/dataset/elections-cantonaes-1988-2011>, pristupljeno 30.10.2017.

Hrupić, M., (2017.), *Katalonski predsjednik proglasio neovisnu republiku, ali s odgodom*, članak na portalu Jutarnji, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/katalonski-predsjednik-proglasio-neovisnu-republiku-ali-s-odgodom-predlazem-suspenziju-stupanja-na-snagu-odluke-to-je-nasa-gesta-u-korist-dijaloga/6635691/>, pristupljeno 13.11.2017.

Hrvatski parlamentarni izbori 2015. rezultati, dostupno na: <http://www.izbori.hr/140zas/rezult/1/nrezultati.html>, pristupljeno: 15.11.2017.

Informacije o mobilnoj aplikaciji Mi Vote, dostupno na: <https://mivote.org.au/faq>, pristupljeno 30.10.2017.

International institute for democracy and electoral assistance – IDEA, baza podataka, dostupno na: <https://www.idea.int/data-tools/question-view/445>, pristupljeno 11.11.2017.

Istraživački centar, (2017.), Ankete pokazuju da raste broj zagovornika neovisnosti, rezultati ankete, dostupno na: <https://direktno.hr/eu-i-svijet/eu/katalonija-ankete-pokazuju-da-raste-broj-zagovornika-neovisnosti-102724/>, pristupljeno 18.11.2017.

Jones, S., (2017.), *Can Catalonia declare independence from Spain?*, članak na portalu The Guardian, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/04/can-catalonia-declare-independence-from-spain>, pristupljeno 16.11.2017.

Jones, S., (2017.), *Spain to impose direct rule as Catalonia leader refuses to back down*, članak na portalu The Guardian, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/18/spain-direct-rule-catalonia-deadline-direct-rule>, pristupljeno 16.11.2017.

Krasnec, T., (2017.), *Hrvatska ne podržava neovisnost Katalonije*, članak na portalu Večernji list, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/hrvatska-ne-podrzava-neovisnost-katalonije-1204105>, pristupljeno 17.11.2017.

Lokani izbori, online portal, (2009.), *Vrgorčani ne mogu sami izabrati svoju vlast*, dostupno na: <http://www.lokalniizbori.com/vijesti/vrgocani-ne-mogu-sami-izabrati-svoju-vlast/>, pristupljeno 15.11.2017.

Lokani izbori, online portal, (2009.), *Hrvatska ima više birača nego stanovnika*, dostupno na: <http://www.lokalniizbori.com/vijesti/hrvatska-ima-vise-biraca-nego-stanovnika/>, pristupljeno 15.11.2017.

Ma. A., (2017.), *Spain has accused Catalonia of using 'blackmail' in its bid for independence*, članak na portalu Business Insider, dostupno na: <http://uk.businessinsider.com/catalonia-spain-accuses-carles-puigdemont-of-blackmail-refuses-to-negotiate-2017-10>, pristupljeno 17.11.2017.

Novi List, (2017.) , *Katalonija proglasila nezavisnost; Rajoy raspustio katalonski parlament i raspisao izbore u pokrajini*, članak na portalu, dostupno na: <http://www.novolist.hr/Vijesti/Svijet/Katalonija-proglasila-nezavisnost-Rajoy-raspustio-katalonski-parlament-i-raspisao-izbore-u-pokrajini>, pristupljeno 17.11.2017.

Organizacija Fair Vote, definicija koncepta gerrymandering, dostupno na: http://www.fairvote.org/gerrymandering#gerrymandering_key_facts, pristupljeno 2.11.2017

Organizacija Španjolskog političkog sustava, dostupno na: http://en.administracion.gob.es/pag_Home/espanaAdmon/comoSeOrganizaEstado/Sistema_Politico.html, pristupljeno 18.11.2017.

P.P., (2017.), "*Samoubojstvo demokracije*": *Koje će sve ovlasti imati Erdogan?* , video prilog i članak, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/samoubojstvo-demokracije-koje-ce-sve-ovlasti-imati-erdogan---473586.html>, pristupljeno: 10.11.2017.

Parlamentarni izbori 2000., izvještaj GONG-a, (2007.), dostupno na: <http://www.gong.hr/hr/izborni-sustav/parlamentarni/udruge-civilnog-drustva-za-unutarnji-monitoring-po/>, pristupljeno 29.10.2017.

Picula, B., (2011.), *Iako nakaradne, izborne jedinice vole oporbu*, članak, dostupno na: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/iako-nakaradne-izborne-jedinice-vole-oporbu-20111201>, pristupljeno 3.11.2017.

Pilić, D., (2016.), *Evo kako bi izgledao sabor da glasuju samo mladi, stari, obrazovani ili neobrazovani*, članak u Slobodnoj Dalmaciji, online izdanje, dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/425637/evo-kako-bi-izgledao-sabor-da-glasaju-samo-mladi-stari-ili-neobrazovani-u-kojoj-od-ove-4-hrvatske-biste-voljeli-zivjeti>

Popis neobičnih političkih stranaka, The Telegraph, dostupno na: <http://www.telegraph.co.uk/expat/expatpicturegalleries/9568643/Joke-political-parties-of-the-UK.html>, pristupljeno: 31.10.2017.

Poslovni dnevnik, (2017.), *Erdogan dobio brojne nove ovlasti, a već sprema novi referendum o uvođenju smrtne kazne*, članak na portalu, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/svijet-i-regija/erdogan-dobio-brojne-nove-ovlasti-a-vec-sprema-novi-referendum-o-uvoenju-smrtne-kazne-326790>, pristupljeno 13.11.2017.

Rezultati parlamentarnih izbora 1997.godine u Ujedinjenom Kraljevstvu, dostupno na: <http://www.parliament.uk/about/how/guides/factsheets/members-elections/m15/>, pristupljeno 30.10.2017.

S.D.M., (2016.), *Hrvatski sabor izglasao nepovjerenje Tihomiru Oreškoviću*, članak i video prilog na portalu Dnevnik, dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hrvatski-sabor-izglasano-nepovjerenje-tihomiru-oreskovicu---440536.html>, pristupljeno 15.11.2017.

Šimić, Z., (2011.), *Otkrili smo da su glasali mrtvi, a DORH je rekao da ih ne može naći*, članak na portalu Jutarnji: dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/dragan-zelic-otkrili-smo-da-su-glasali-mrtvi-a-dorh-je-rekao-da-ih-ne-moze-naci/2039385/>, pristupljeno 15.11.2017.

Tremlett, G., (2017.), *Puigdemont speech gives no clarity on Catalan independence*, članak na portalu The Guardian, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/10/puigdemonts-speech-provides-no-clarity-on-catalan-independence>, pristupljeno 17.11.2017.

UN pamphlet, (2014.), *Women's rights are human rights*, New York, Geneva: UN, dostupno na: <http://www.ohchr.org/Documents/Events/WHRD/WomenRightsAreHR.pdf>, pristupljeno 21.9.2017.

Vijesti HRT-a, 2.12.2009., dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=gAlaSVvBJsE>